

KOTIETSINNÄN SAATTAMINEN TUOMIOISTUIMEN TUTKITTAVAKSI

Pakkokeinolain 8 luvun 18 pykälän mukaiset käräjäoikeuden ratkaisut poliisin toimittamista yleisistä kotietsinnöistä Suomessa 2014–2017

Kalle Vanhatalo
10/2019

Tiivistelmä

Tekijä	Tutkinto
Kalle Vanhatalo	Poliisi (AMK)
Julkaisun nimi	Julkiisuusaste
Kotietsinnän saattaminen tuomioistuimen tutkittavaksi. Pakkokeinolain 8 luvun 18 pykälän mukaiset käräjäoikeuden ratkaisut poliisin toimittamista yleisistä kotietsinnöistä Suomessa 2014–2017.	Julkinen
Ohjaaja	Opinnäytetyön muoto
Pauliina Potila & Lauri Haapaniemi	Tutkimuksellinen opinnäytetyö
Tiivistelmä <p>Kotietsinnöillä puututaan kansainvälisillä sopimuksilla ja perustuslailla vahvasti suojattuun kotirauhaan. Pakkokeinolakiin onkin kirjattu erillinen, kotietsintöjä koskeva oikeussuojakeino: tuomioistuimen on tutkittava, niin vaadittaessa, ovatko kotietsinnän edellytykset, läsnäolo ja menettely olleet lainmukaisia. – Osana tätä työtä on kerätty uusi, kattava tutkimusaineisto käräjäoikeuden ratkaisuista. Niitä on analysoitu kuvailevan tilastoanalyysin ja teorialähtöisen sisällönanalyysin keinoin. Aluksi esitetään myös tiivis, oikeusdogmaattinen tarkastelu keskeisimmistä oikeusnormeista.</p> <p>Käräjäoikeuden ratkaisut eivät ole velvoittavia ennakkopäätöksiä. Niistä voi kuitenkin saada tukea laintulkinnallisesti hankaliin tilanteisiin, joihin poliisi ja muut viranomaiset reaali maailmassa joutuvat. Työ on siksi suunnattu erityisesti kotietsinnöistä päättävälle pidättämiseen oikeutetuille virkamiehille sekä muille kotietsintöihin osallistuville virkamiehille.</p> <p>Poliisiasiain tietojärjestelmään on vuosina 2014–2017 kirjattu yhteensä 45 821 kotietsintää (pl. Ahvenanmaa). Näihin liittyen yleisten kotietsintöjen laillisuutta koskevia vaatimuksia on käsitelty 111:ssä käräjäoikeuden ratkaisussa. Kaikkiin poliisin toimittamiin kotietsintöihin suhteutettuna erillistä oikeussuojakeinoa käytetään siis verrattain vähän. Alueellisia eroja ei juuri ole, mutta rikoslajeittaisessa tarkastelussa havaittiin selviäkkin eroja vaatimusten määrissä ja menestymisessä käräjäoikeudessa.</p> <p>Keskimäärin seitsemässä ratkaisussa per vuosi on todettu kotietsinnän olleen joiltakin osin pakkokeinolain vastainen. Ongelmat ovat liittyneet puutteisiin kohdehenkilölle tehtävissä ilmoituksissa, rikosepäilyn perustana olleisiin vihjetietoihin, kotietsinnän kuvaamisen kieltämiseen, puhelimen käytön ja poistumisen estämiseen, oikeuteen olla läsnä ja seurata kotietsintää sekä puutteellisiin kotietsinnän edellytyksiin.</p>	
Sivumäärä	Tarkastuskuukausi ja -vuosi
40 + 2 liitesivua	lokakuu 2019
Avainsanat	
kotietsintä, kotirauha, pakkokeinolaki, oikeusturva, edellytykset, läsnäolo, menettely	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	3
1.1 Tutkimuskysymykset.....	3
1.2 Rajaukset	4
1.3 Keskeiset käsitteet ja lyhenteet.....	5
2 TIETOPERUSTA	6
2.1 Kotirauhaan puuttuminen pakkokeinoin	6
2.2 Kotietsinnän saattaminen tuomioistuimen tutkittavaksi.....	7
2.3 Kotietsinnän edellytykset	8
2.3.1 Esineellinen kotietsintä.....	8
2.3.2 Yleinen kotietsintä henkilön löytämiseksi.....	9
2.4 Läsnäolo kotietsinnässä	10
2.5 Menettely kotietsinnässä	11
2.6 Yleiset periaatteet	13
2.7 Kaksi merkittävää ennakkopäätöstä	14
2.7.1 KKO 2014:57.....	14
2.7.2 KKO 2014:58.....	15
2.8 Vaatimuksen käsittely käräjäoikeudessa	16
3 AINEISTOT JA MENETELMÄT	16
3.1 Käräjäoikeuden ratkaisut	16
3.1.1 Ratkaisut koskien yleisiä kotietsintöjä Manner-Suomessa 2014–2017.....	17
3.1.2 Tutkimusotoksena 111 ratkaisua	18
3.1.3 Ratkaisujen, vaatimusten ja kotietsintöjen suhde	18
3.1.4 Lukumääriin vaikuttavat poikkeukset.....	19
3.1.5 Aineiston säilyttäminen ja jatkokäyttö	20
3.2 PolStat-tilastoaineisto	20
3.3 Analyysi.....	21
3.3.1 Kuvaileva tilastoanalyysi.....	22
3.3.2 Teorialähtöinen sisällönanalyysi	23
3.4 Tietosuoja	23
3.4.1 Tulosten julkisuus	24
4 TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET	24
4.1 Käräjäoikeuden ratkaisumäärät ja ratkaisulajit	24
4.1.1 Ratkaisut suhteessa kaikkiin kotietsintöihin	25
4.1.2 Ratkaisut ja kotietsinnät poliisiyksiköittäin.....	26
4.1.3 Ratkaisut ja kotietsinnät rikoslajeittain.....	27
4.2 Vaatimusten yksilöinti.....	29
4.2.1 Eroavaisuus käräjäoikeuksien laintulkinnassa.....	30
4.3 Osittain pakkokeinolain vastaisiksi todetut kotietsinnät	30
4.3.1 Muotomääräykset	31
4.3.2 Vihjetiedot rikosepäilyn perustana	31

4.3.3 Kotietsinnän kuvaaminen	33
4.3.4 Liikkumisvapaus ja viestinnän vapaus	33
4.3.5 Tilaisuus olla etsinnässä saapuvilla	34
4.3.6 Huumausaineen käyttökosepäilyt.....	35
5 YHTEENVETO.....	35
5.1 Luotettavuuden arviointi	36
6 LOPUKSI.....	36
6.1 Ajatuksia jatkotutkimuksesta.....	37
6.2 Kiitokset	38
LÄHTEET	39
LIITE	

1 JOHDANTO

Nykyinen pakkokeinolaki (806/2011) tuli voimaan 1.1.2014. Etsintöjä koskevan 8 luvun 18 §:n mukaan sen vaatimuksesta, jonka luona kotietsintä on toimitettu, on tuomioistuimen tutkittava, ovatko kotietsinnän edellytykset, läsnäolo ja menettely olleet lainmukaisia.

Tässä työssä on selvitetty edellä mainittuja vaatimuksia valtakunnallisesti. Tutkinnanjohtajat saavat kyllä tiedoksi oikeuden päätökset omia juttujaan koskien, mutta mitään aikaisempaa koottua tietoa aiheesta ei ilmeisesti ole ollut. Ratkaisut ovat olleet hajallaan ympäri maata käräjäoikeuksien arkistoissa.

Kotietsinnän saattamista tuomioistuimen tutkittavaksi on tietääkseni käsitelty vain yhdessä aikaisemmassa poliisi (amk) -opinnäytetyössä: Jaska Immosen vuonna 2017 julkaistussa Kotietsinnästä tehdyt valitukset -työssä käsitellään aiheen oikeustieteellistä teoriataustaa ansiokkaasti. Käytännön osuudessaan Immonen analysoi lisäksi viittä Korkeimpaan oikeuteen asti edennyttä tapausta.

Tämä työ kuuluu oikeustieteiden alaan, ja sen viitekehyksenä on poliisin taktinen tutkinta ja operatiiviset valmiudet. Työn tietoperustaksi on esitetty suhteellisen tiivis, oikeusdogmaattinen tarkastelu keskeisimmistä säädöksistä. Pääpaino on kuitenkin empiirisessä osiossa: käräjäoikeuksien arkistoista on koottu uusi, laaja tutkimusaineisto ja tehty siitä analyysejä kuvailevan tilastoanalyysin ja teorialähtöisen sisällönanalyysin keinoin.

Kun aloin kerätä aineistoa huhti-toukokuussa 2018, nykyinen pakkokeinolaki oli ehtinyt olla voimassa reilut neljä vuotta. Tämä vaikutti sopivalta ajankohdalta tehdä tarkasteluja uuden lainsäädännön vaikutuksista. Aineistoa on jo ehtinyt kertyä, mutta aihe on edelleen tuore. Tämän työn tuottama tieto on hyödyllistä tai vähintäänkin mielenkiintoista etenkin kotietsinnöistä päättävälle päällystään kuuluville virkamiehille sekä kotietsintöjä suorittaville virkamiehille.

Työssä on myös toiminnallisen opinnäytetyön piirteitä, sillä kirjallisen tuotoksen lisäksi Poliisiammattikorkeakoululle jää keräämäni tutkimusaineisto. Varsinaisten ratkaisujen lisäksi muiden käyttöön jää niistä analyysin myötä syntynyt yhteenvetotaulukko. Taulukko toimii myös sisällysluettelona, joka helpottaa aineiston jatkotutkimuskäyttöä. Koska amk-opinnäytetyö on laajuudeltaan loppujen lopuksi melko suppea, jää aineistosta helposti analysoitavaa toiseenkin opinnäytteeseen tai kysymyksenasettelusta riippuen kenties useampaan.

1.1 Tutkimuskysymykset

Halusin opinnäytteelläni tuottaa valtakunnallisesti kattavaa tilastotietoa pakkokeinolain 8 luvun 18 §:n mukaisista vaatimuksista. Paljonko tällaisia vaatimuksia ylipäätään tehdään ja kuinka moni niistä menestyy käräjäoikeudessa? Kuinka suuresta ilmiöstä on kyse suhteessa

kaikkiin poliisin suorittamiin kotietsintöihin? Onko suhteellisissa määrissä eroja poliisiyksiköittäin tai rikoslajeittain tarkasteltuna? Entä esittävätkö vaatimuksia myös muut kuin rikoksista epäillyt? Työn laadullisessa osuudessa halusin lisäksi analysoida tarkemmin niitä käräjäoikeuden ratkaisuja, joissa on katsottu poliisin toimineen joiltakin osin pakkokeinolain vastaisesti: mitä ovat ratkaisuista esiin nousevat ongelmakohdat?

Alkuperäisiin määrällisiin tutkimuskysymyksiini kuului myös selvittää, missä määrin vaatimukset koskevat kotietsinnän edellytyksiä ja missä määrin läsnäoloa tai menettelyä. Analyysin edessä kävi kuitenkin ilmi, että vaatimusten sisältöä tulisi tutkia ennemminkin laadullisena ilmiönä. Se ei kuulu tämän työn tavoitteisiin.

1.2 Rajaukset

Kotietsinnän saattaminen tuomioistuimen tutkittavaksi tuli mahdolliseksi jo vanhan pakkokeinolain (450/1987) voimassaolon viimeisinä vuosina. Tässä työssä käsitellään kuitenkin vain nykyisen pakkokeinolain mukaisia ratkaisuja koskien yleisiä kotietsintöjä ajalla 1.1.2014–31.12.2017.

Oletuksena on, että vuoteen 2014 mennessä tuomioistuimille esitettyjen vaatimusten määriin ei enää vaikuta oikeusturvakeinon uutuus, vaan oikeustapausten määrä on asettunut tasolle, jota työssä osaltaan selvitetään. Lisäksi tämä rajaus selkeyttää tulosten tulkintaa, kun ei tarvitse eritellä pakkokeinolakiuudistuksen vaikutuksia.

Tutkimusaineisto sisältää vain käräjäoikeuden ratkaisut. Hovioikeuden ratkaisut eivät kuulu tämän työn tarkasteluun. Korkeimpaan oikeuteen asti edenneiden tapausten tilanne on kuitenkin selvitetty.

Tutkimus on myös rajattu koskemaan vain poliisin päätöksellä tehtyjä yleisiä kotietsintöjä. Erityiset kotietsinnät ovat luonteeltaan ja päätösmenettelyltään erilaisia kuin yleiset kotietsinnät, minkä johdosta niitä ei ole sisällytetty tähän työhön.

Muiden kotietsintöjä suorittavien viranomaisten, lähinnä Tullin ja Rajavartiolaitoksen osalta ei ole kyse kuin satunnaisista tapauksista. Niiden sisällyttämisellä ei olisi käytännön vaikutusta tuloksiin. Koska yksi työn motiiveista on kuitenkin nimenomaan poliisitoiminnan kehittäminen, on muut viranomaiset rajattu aineistopyyntöjen ja analyysin ulkopuolelle. Rajaus helpottaa myös tulosten tarkastelua.

Tuomioistuimen tutkittavaksi saattamisen ohella kotietsinnöistä voi myös tehdä hallintokantelun. Tässä työssä laillisuusvalvontaratkaisuja ei pieniä teoriaosuuden poikkeuksia lukuun ottamatta käsitellä, vaan huomio on tietoisesti keskitetty käräjäoikeuden ratkaisuihin. Käräjäoikeudet, aivan kuten lainsäätäjätkin, toki viittaavat perusteluissaan myös laillisuusvalvojien ratkaisuihin.

1.3 Keskeiset käsitteet ja lyhenteet

Erityinen kotietsintä = Pakkokeinolain 8 luvun 1 §:n 3 momentissa määritelty paikkaan kohdistuva etsintä, jossa yleisestä kotietsinnästä poikkeava päätösmenettely ja lisävaatimuksia menettelyn suhteen. Käytetään, mikäli ”*etsinnän kohteeksi on syytä olettaa joutuvan*” sellaista tietoa, josta on oikeus tai velvollisuus kieltäytyä todistamasta.

Hakemusasia = Hakemusasioiden käsittelystä tuomioistuimessa säädetään oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 8 luvussa: käräjäoikeuden kansliaan toimitettavassa kirjallisessa hakemuksessa on ilmoitettava yksilöity vaatimus tai pyydetty toimenpide (1 § 1 momentti ja 2 § 1 momentti).

Kantelu (hallintokantelu) = Hallintokantelusta säädetään hallintolain (434/2003) 8 a luvussa: viranomaisen lainvastaisesta menettelystä tai laiminlyönnistä voi jokainen kannella toimintaa valvovalle viranomaiselle (53 a § 1 momentti).

KEY = Poliisiasiain tietojärjestelmän lomake, jolle kirjataan pöytäkirja toimitetusta kotietsinnästä ja takavarikosta.

KKO = Korkein oikeus.

Kotietsintä = Joko yleinen tai erityinen kotietsintä (PKL 8 luku 1 § 1 momentti).

KäO = Käräjäoikeus.

Paikanetsintä = Muuhun kuin kotirauhan suojaamaan suljettuun tilaan tai ajoneuvoon tehty paikkaan kohdistuva etsintä (PKL 8 luku 1 § 4 momentti).

Paikkaan kohdistuvat etsinnät = Yleinen ja erityinen kotietsintä sekä paikanetsintä (PKL 8 luku 1 § 1 momentti).

Patja = Poliisiasiain tietojärjestelmä.

Pidättämiseen oikeutettu virkamies (POV) = Pakkokeinolain 2 luvun 9 §:ssä luetellut virkamiehet, esimerkiksi poliisin tutkinnanjohtajat ja yleisjohtajat.

PKL = Nykyinen pakkokeinolaki.

Ratkaisu, päätös = Tässä työssä nimenomaan tuomioistuimen pakkokeinokäsittelyn ratkaisu eli päätös kotietsinnän laillisuudesta. Käytetään synonyymeinä. Eri asia kuin rikosasian käsittelyssä annettava tuomio.

Vaatimus (tässä työssä) = Henkilö, jonka luona kotietsintä on toimitettu, voi esittää tuomioistuimelle hakemusasiana käsiteltävän vaatimuksen. Vaatimusta ei tule sekoittaa

kanteluun eikä valitukseen. Käsiteltyään vaatimuksen toimivaltainen tuomioistuin laatii valituskelpoisen ratkaisun (PKL 8 luku 18 § 3 momentti).

Valitus = Useimmista viranomaisen tekemistä päätöksistä voi valittaa. Valitusoikeus tai valituskelvottomuus on hallintolain 47 ja 48 §:n mukaan käytävä ilmi päätöksestä.

Yleinen kotietsintä = Kotirauhan suojaamaan tilaan tehty paikkaan kohdistuva etsintä (PKL 8 luku 1 § 1 ja 2 momentti).

2 TIETOPERUSTA

Oikeusdogmaattisen eli lainopillisen tarkastelun keinoin voidaan jäsenellä ja systematisoida tutkimuskysymykseen liittyvät oikeusnormit. Se perustuu oikeuslähteiden tulkintaan, joista oikeuslähdeopin mukaisesti tärkeimpiä ovat lakitasoiset säädökset. Säädöstekstit voivat kuitenkin olla moniselitteisiä ja epätäsmällisiä, ja niiden tulkitsemisen tueksi tarvitaan muuta aineistoa, kuten lainvalmisteluaineistoa ja oikeuskirjallisuutta. (Ks. esim. Husa ym. 2008, 20, 30–32.)

Tämän työn tietoperustassa on keskitytty lähinnä muutamaan pakkokeinolain pykälään. Niiden tulkinnan apuna on oikeuslähdeopin mukaisesti käytetty esimerkiksi hallituksen esityksiä ja kahta aiheen kannalta keskeistä oikeuskirjallisuuden teosta.

Kaikkea kokonaisuuteen suinkin liittyvää sääntelyä ja niiden taustoja olisikin paitsi mahdoton, myös epätarkoituksenmukaista yrittää yhden opinnäytetyöhön. Esimerkiksi sitä, kenen tai keiden hallinnassa kotietsinnän kohdepaikan voidaan katsoa kulloinkin olevan, ei käsitellä tässä työssä.

2.1 Kotirauhaan puuttuminen pakkokeinoin

Kotietsinnöillä puututaan etenkin yksityiselämän suojaan ja kotirauhaan, jotka ovat kansainvälisten sopimusten lisäksi perustuslain (731/1999) suojaamia perusoikeuksia. Viranomaisen voi ulottaa toimenpiteitä kotirauhan piiriin vain, mikäli se on välttämätöntä perusoikeuksien turvaamiseksi tai rikosten selvittämiseksi, ja puuttumisen pitää perustua lakitasoiseen säädökseen (perustuslaki 10 § 1 ja 3 momentti).

Voimassaolevan pakkokeinolain mukaan ”*paikkaan kohdistuvia etsintöjä ovat kotietsintä, joka voi olla yleinen tai erityinen kotietsintä, sekä paikanetsintä*” (PKL 8 luku 1 § 1 momentti), kun taas aikaisemman lain tuntuma kotietsintä saattoi kohdistua rakennukseen, huoneeseen taikka suljettuun säilytyspaikkaan tai suljettuun kulkuneuvoon (Helminen ym. 2014, 1040).

Tässä työssä tarkastelu rajoittuu yleisiin kotietsintöihin, joilla ”*tarkoitetaan rikoslain 24 luvun 11 §:ssä tarkoitettussa kotirauhan suojaamassa paikassa toimitettavaa etsintää*” (PKL 8 luku 1 § 2 momentti). Vanhaan lakiin verrattuna kulkuneuvoihin ja kotirauhan

suojaa nauttimattomiin suljettuihin säilytyspaikkoihin toimitettavat etsinnät on siis eroteltu paikanetsinnöiksi (PKL 8 luku 1 § 4 momentti).

Lisäksi erikseen on määritelty yleisestä kotietsinnästä poikkeavia toimenpiteitä vaativa erityinen kotietsintä, joka tulee kyseeseen mikäli *”etsinnän kohteeksi on syytä olettaa joutuvan tietoa, josta oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 10–14, 16, 20 tai 21 §:n mukaan on velvollisuus tai oikeus kieltäytyä todistamasta ja johon ei tämän lain 7 luvun 3 §:n nojalla saa kohdistaa takavarikkoa tai asiakirjan jäljentämistä”* (PKL 8 luku 1 § 3 momentti).

2.2 Kotietsinnän saattaminen tuomioistuimen tutkittavaksi

Oikeusvaltioperiaatteen mukaisesti julkisen vallan käytön pitää perustua lakiin ja lakia on noudatettava tarkoin (perustuslaki 2 § 3 momentti). Suomi on lisäksi sitoutunut kansanvälisiin ihmisoikeussopimuksiin, joiden perusteella jokaisella tulee olla oikeus tehokkaaseen oikeussuojakeinoon kansallisen viranomaisen edessä, mikäli yleissopimuksissa tunnustettuja oikeuksia ja vapauksia on loukattu (Helminen ym. 2014, 784).

Hallituksen vuoden 2010 esityksessä uudeksi pakkokeinolaiksi ei vielä ollut mukana erillistä mahdollisuutta saattaa kotietsintä tuomioistuimen tutkittavaksi. Hallitus katsoi perusteluissaan muiden, jo olemassa olevien oikeussuojakeinojen riittävän. Hallitus totesi esimerkiksi, että jos kotietsintä toimitetaan lainvastaisesti, voidaan takavarikot kumota takavarikkosäännösten perusteella. Lisäksi hallitus viittasi perustuslain 118 §:n 3 momentin mukaiseen vastuuseen virkatoimista: valtio ja etsinnän toimittanut tai siitä päättänyt virkamies voi joutua vahingonkorvausvastuuseen ja virkamies lisäksi rikosoikeudelliseen vastuuseen. (HE 222/2010 vp, 106–108, 434.)

Kesken lainvalmistelun helmikuussa 2011 tuli kaksi uutta, kotietsinnän kohteen oikeussuojaa Suomessa käsittelevää Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisua: Heino v. Suomi ja Harju v. Suomi. Ratkaisujen todettiin merkitsevän, että ehdotetun pakkokeinolain 8 luvun säännöksiä olisi täydennettävä. Lakivaliokunnan esityksestä uuteen pakkokeinolakiin lisättiin nimenomaisesti kotietsintää koskeva oikeussuojakeino. (LaVM 44/2010 vp, 19.) Nykyisen pakkokeinolain 8 luvun 18 §:n 1 momentti kuuluu näin:

Kotietsinnän saattaminen tuomioistuimen tutkittavaksi

Sen vaatimuksesta, jonka luona kotietsintä on toimitettu, tuomioistuimen on todettava, ovatko kotietsinnän toimittamisen edellytykset olleet olemassa taikka onko kotietsinnässä menetelty 5 tai 6 §:n edellyttämällä tavalla. Vaatimus on tehtävä 30 päivän kuluessa kotietsinnän toimittamisesta tai siitä myöhemmästä ajankohdasta, jolloin vaatimuksen esittäjä on saanut tiedon etsinnän toimittamisesta.

Lakivaliokunnan esityksestä myös vanhaan pakkokeinolakiin lisättiin samansisältöinen pykälä (5 luku 7 a §), jotta uuden oikeussuojakeinon voimaantulo ei olisi riippuvainen

pakkokeinolain kokonaisuudistuksesta (LaVM 44/2010 vp, 34). Muutos tulikin voimaan jo 1.8.2011, lähes 3,5 vuotta ennen uutta pakkokeinolakia.

2.3 Kotietsinnän edellytykset

Ensinnäkin tuomioistuimen on siis vaadittaessa tutkittava ovatko kotietsinnän edellytykset olleet olemassa. Edellytykset ovat erilaiset riippuen siitä, onko etsintä esineellinen vai etsitäänkö henkilöä. Lisäksi vaatimustaso on korkeammalla, mikäli etsintä on tarpeen toimittaa jonkun muun kuin rikoksesta epäillyn tai etsityn henkilön hallinnassa olevassa paikassa.

2.3.1 Esineellinen kotietsintä

Esineellinen kotietsintä tarkoittaa muuten kuin henkilön löytämiseksi toimitettavaa etsintää (HE 52/2002 vp, 62). Vanhassa pakkokeinolaisissa sen edellytyksiä käsittelevä 5 luvun 1 § olikin nimeltään ”kotietsintä esineen löytämiseksi”. Nykyisin esineellisen kotietsinnän edellytyksistä säädetään pakkokeinolain 8 luvun 2 §:ssä:

Kotietsinnän edellytykset

Yleinen tai erityinen kotietsintä saadaan toimittaa rikoksesta epäillyn hallinnassa olevassa paikassa, jos:

1) on syytä epäillä, että on tehty rikos, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi kuukautta vankeutta, tai jos selvitettävänä ovat yhteisöosakon tuomitsemiseen liittyvät seikat; ja

2) etsinnässä voidaan olettaa löytyvän tutkittavana olevaan rikokseen liittyvä:

a) 7 luvun 1 §:n 1 tai 2 momentissa tarkoitettu takavarikoitava esine, omaisuus, asiakirja tai tieto;

b) 7 luvun 2 §:n nojalla jäljennettävä asiakirja;

c) vakuustakavarikkoon määrättävä omaisuus; tai

d) seikka, jolla voi olla merkitystä rikoksen selvittämisessä.

*Paikassa, joka ei ole rikoksesta epäillyn hallinnassa, kotietsintä saadaan toimittaa 1 momentin 1 kohdassa säädetyin edellytyksin vain, jos rikos on tehty siellä tai epäilty on otettu siellä kiinni taikka jos muuten voidaan erittäin pätevin perustein olettaa, että etsinnässä löytyy 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettu esine, omaisuus, asiakirja, tieto tai seikka.
(30.12.2013/1146)*

Yleisistä edellytyksistä säädetään pykälän 1 momentin 1 kohdassa ja 2 momentissa. Ne vastaavat kysymyksiin miksi ja missä etsintä voidaan suorittaa. Yleisten edellytysten lisäksi pitää toteutua vähintään yksi 1 momentin 2 kohdassa luetelluista tuloksellisuuden arviointiin liittyvistä erityisistä edellytyksistä. (Ks. esim. Lönnroth ym. 2014, 218–219.)

Yleisinä edellytyksinä epäillyn hallinnassa olevassa paikassa ovat siis joko ”syytä epäillä”-tasolla epäilty rikos, josta voi seurata vähintään kuusi kuukautta vankeutta, tai että

selvitettävänä ovat yhteisöskon tuomitsemiseen liittyvät seikat. Erityisinä edellytyksinä etsinnässä pitää voida ”olettaa löytyvän” jokin 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettu asia.

Rikosepäilyn tulee olla konkreettinen. Hallituksen esityksessä on korostettu laillisuusvalvontaratkaisuihin viitaten, että kotietsintä ei voi perustua esimerkiksi pelkkään vihjetietoon, vaan muutakin epäilyä tukevaa selvitystä tai tietoa pitäisi olla. Myöskään entisyys ei saisi vaikuttaa kokonaisharkintaan liikaa. (HE 222/2010 vp, 292.)

Muussa kuin epäillyn hallinnassa olevassa paikassa yleisiin edellytyksiin tulee lisäksi ehto, että rikos on joko tehty kyseisessä paikassa tai epäilty on otettu siellä kiinni. Mikäli ehto ei täyty, voidaan kotietsintä tällöin suorittaa ainoastaan jos erityisten edellytysten tuloksellisuuden arvio nousee tasolle ”voidaan erittäin pätevin perustein olettaa”.

Tyypillisenä edellytyksiin liittyvänä vaatimuksena hakija voisi kyseenalaistaa, onko häntä kotietsinnästä päättämisen hetkellä tiedoilla ollut syytä epäillä yleisten edellytyksen mukaisesta rikoksesta. Lisäksi voidaan kyseenalaistaa, onko etsinnästä päättämisen hetkellä voitu perustellusti tai erittäin pätevin perustein olettaa löytyvän erityisten edellytysten mukainen esine, omaisuus, asiakirja, tieto tai seikka.

2.3.2 Yleinen kotietsintä henkilön löytämiseksi

Henkilön löytämiseksi toimitettavan yleisen kotietsinnän edellytyksistä säädetään pakkokeinolain 8 luvun 3 §:ssä:

Yleinen kotietsintä henkilön löytämiseksi

Yleinen kotietsintä saadaan toimittaa esitutkintaan noudettavan, kiinni otettavan, pidätettävän tai vangittavan, tuomioistuimeen tuotavan tai sinne rikosasian vastaajaksi haastettavan taikka henkilönkatsastukseen toimitettavan löytämiseksi hänen hallinnassaan olevassa paikassa.

Yleinen kotietsintä saadaan toimittaa muualla kuin etsittävän henkilön hallinnassa olevassa paikassa vain, jos etsittävän henkilön voidaan erittäin pätevin perustein olettaa olevan siellä.

Verrattuna esineelliseen etsintään voidaan todeta, että edellytykset henkilön etsinnälle ovat huomattavasti yksinkertaisemmat. Ei tarvitse esimerkiksi perustella, miksi etsittävän henkilön oletetaan oleskelevan hallinnassaan olevassa paikassa (HE 222/2010 vp, 293). On kuitenkin huomattava, aivan kuten esineellisessä kotietsinnässä, että muussa kuin kohteen hallinnassa olevassa paikassa edellytykset on asetettu korkeammalle ”erittäin pätevin perustein” -tasolle.

Henkilön etsinnän varjolla ei voi selata paperipinoja tai penkoa laatikoita. Etsiä saa vain sellaisista paikoista, johon ihmisen voidaan olettaa mahtuvan. (HE 222/2010 vp, 294.) Esimerkiksi isoon jääkaappiin voi vielä kurkistaa, mutta sen sisällä olevaan pieneen pakastelokeroon ei. Ja jos henkilön etsinnän kestäessä syntyy rikosepäily, joka edellyttäisi

esineellistä kotietsintää, pitää esineellisen etsinnän edellytykset arvioida jälleen 2 §:n mukaisesti riippumatta käsillä olevasta henkilön etsinnästä. (EOAK 636/2007.)

2.4 Läsnaolo kotietsinnässä

Tuomioistuimen on niin vaadittaessa otettava kantaa myös siihen, onko läsnaolo toteutunut lain tarkoittamalla tavalla. Läsnaolosta yleisellä kotietsinnällä säädetään pakkokeinolain 8 luvun 5 §:n 1–3 momentissa (4 momentti koskee vain erityistä kotietsintää):

Läsnaolo kotietsinnässä

Kotietsinnässä tulee mahdollisuuksien mukaan olla paikalla etsinnän toimittajan nimeämä todistaja.

Sille, jonka luona kotietsintä toimitetaan, tai hänen poissa ollessaan jollekin paikassa asuvalle, työskentelevälle tai muuten luvallisesti oleskelevalle on varattava tilaisuus olla etsinnässä saapuvilla ja kutsua siihen todistaja. Tilaisuutta ei tarvitse varata, jos se viivyttäisi toimitusta merkittävästi. Jollei kukaan mainituista henkilöistä eikä heidän kutsumansa todistaja ole ollut toimituksessa läsnä, kotietsinnästä sekä 6 §:n mukaisesta oikeudesta saada pyynnöstä etsintäpäätöksen jäljennös, 18 §:n mukaisesta oikeudesta saattaa kotietsintä tuomioistuimen tutkittavaksi ja 19 §:n mukaisesta oikeudesta saada pöytäkirjan jäljennös on viipymättä ilmoitettava sille, jonka luona etsintä on toimitettu. (30.12.2013/1146)

Etsinnän toimittaja saa käyttää kotietsinnässä apunaan asianomistajaa, hänen asiamiestään, asiantuntijaa tai muuta henkilöä, joka voi antaa etsinnän tarkoituksen saavuttamiseksi välttämättömiä tietoja. Etsinnän toimittajan on kuitenkin valvottava, ettei kyseinen henkilö saa salassa pidettävistä ja muista seikoista enempää tietoa kuin on välttämätöntä.

Kotietsintää suorittavan viranomaisen pitää siis ”mahdollisuuksien mukaan” nimetä toimitustodistaja. Todistajan nimeäminen on tässä lähtökohta ja nimeämättä jättäminen poikkeus. Jälkimmäisessä tapauksessa pitää erikseen perustella, miksi siihen ei ole ollut mahdollisuutta. 1 momenttiin liittyy myös eräs apulaisoikeuskanslerin ratkaisu, jonka perusteella toimitustodistajan tulisi pidettyä osallistumasta etsintätoimenpiteisiin aktiivisesti (K 15/2006 vp, 94).

Normaalissa poliisipartiossa on kaksi poliisimiestä. Jos toinen on sidottu toimitustodistajan rooliin, ei aktiivisia etsintätoimenpiteitä suoriteta kuin yksi poliisimies. Näin ajatellen kiireellisessä kotietsinnässä, johon ei ole hälytettävissä enempää käsipareja, voisi kenties ainakin yrittää perustella, miksi molemmat poliisimiehet etsivät eikä toimitustodistajaa ole erikseen nimetty. Tällaiset perustelut olisi tietysti aivan yhtä mahdollista kyseenalaistaa vaatimuksessa käräjäoikeudelle.

Vastaavasti 2 momentin lähtökohta on, että kohdehenkilö saa halutessaan itse olla paikalla sekä kutsua oman todistajan. Kohdehenkilön ollessa poissa tulee samat mahdollisuudet

tarjota muulle kohteessa luvallisesti oleskelevalle. Mahdollisuudesta olla läsnä ja kutsua todistaja voi poiketa ainoastaan, mikäli tämä ”viivyyttäisi toimitusta merkittävästi”.

Vanhassa pakkokeinolaissa puhuttiin vain toimituksen viivästyisestä. Nyt lainsäätäjät on halunnut korostaa, että joka kerta on tarkkaan harkittava, kuinka kiire etsinnän toimittamisella on ja kauanko lopulta menisi varattaessa mahdollisuus olla läsnä tai kutsua todistaja. Esimerkiksi rikostutkinnalliset syyt eivät yksinään ole riittävä peruste poikkeukselle. Lisäksi hallituksen esityksessä huomautetaan, että matkapuhelimella henkilö on mahdollista tavoittaa hyvinkin nopeasti. (HE 222/2010 vp, 295.)

Käräjäoikeus voi myös joutua tulkitsemaan, mitä 2 momentin ilmaus ”tilaisuus olla etsinnässä saapuvilla” tarkoittaa eri tilanteissa. Täysin sama sanamuoto on ollut ainakin jo pakkokeinolakeja edeltäneen lain takavarikosta ja etsinnästä rikosasioissa (260/1959) 16 §:n 2 momentissa. Nykyistä pakkokeinolakia koskevassa hallituksen esityksessä asiaa sivutaan näin: ”kotietsinnän kohteena olevan paikan haltijan tai muun vastaavan henkilön sallitaan olla paikalla etsintää toimitettaessa” (HE 222/2010 vp, 295). Minkälainen paikalla oleminen sitten riittää, ja kuinka läheltä kotietsintää pitää voida seurata?

Säännös läsnäolosta on säädetty turvaamaan muun muassa haltijan oikeutta arvioida, ettei etsinnällä rikota omaisuutta. Asunnon haltijalla ei kuitenkaan ole oikeutta kulkea jatkuvasti huoneesta toiseen etsijöiden perässä. Usean etsijän etsiessä eri huoneissa samanaikaisesti tämä ei olisi muutenkaan mahdollista. Haltija onkin pyrittävä sijoittamaan ”parhaalla mahdollisella tavalla”. (Lönnroth ym. 2014, 230.)

3 momentissa kuvatus ulkopuolisen avun välttämättömyydellä on rajattu sen käyttöä ainoastaan tilanteisiin, joissa poliisi ei kykenisi suorittamaan etsintää menestyksellisesti ilman apua. Ulkopuolisen henkilön valvonta kuuluu myös etsinnän toimittajan velvollisuuksiin. (HE 222/2010 vp, 296.) Tältä osin vaatimuksen esittäjä voisi kyseenalaistaa, onko etsinnässä apuna käytetty ulkopuolinen mahdollisesti nähnyt ja kuullut enemmän kuin on ollut tarpeen. Ja onko ulkopuolinen apu ylipäättään ollut välttämätöntä?

2.5 Menettely kotietsinnässä

Yleisestä kotietsinnästä päättää lähtökohtaisesti pidättämiseen oikeutettu virkamies (POV). Poliisimies saa kuitenkin toimittaa yleisen kotietsinnän henkilön löytämiseksi ilman POV:n päätöstä. Esineellisenkin (yleisen) kotietsinnän poliisimies voi toimittaa ilman päätöstä, mikäli esinettä on ”voitu seurata tai jäljittää rikoksen tekemisestä verekseltään” tai ”etsinnän välitön toimittaminen on asian kiireellisyyden vuoksi välttämätöntä”. (PKL 8 luku 15 § 1 ja 3 momentti; Helminen ym. 2014, 1060.)

Nykyaikana on kuitenkin harvassa sellainen perusteltavissa oleva kiireellisyys, ettei poliisimies ehtisi edes soittaa POV:lle. Tällainen olisi helppo ainakin kyseenalaistaa vaatimuksella käräjäoikeudelle.

Varsinaisessa menettelypykälässä (PKL 8 luku 6 §) säädetään seuraavaa:

Menettely kotietsinnässä

Kotietsintää aloitettaessa on paikalla olevalle 5 §:n 2 momentissa tarkoitettulle henkilölle kerrottava etsinnän tarkoitus ja annettava etsintäpäätöksen jäljennös. Jos kirjallista etsintäpäätöstä ei vielä ole, hänelle on ilmoitettava oikeudesta saada pyynnöstä päätöksen jäljennös. Lisäksi hänelle on ilmoitettava 18 §:n mukaisesta oikeudesta saattaa kotietsintä tuomioistuimen tutkittavaksi ja 19 §:n mukaisesta oikeudesta saada pöytäkirjan jäljennös. (30.12.2013/1146)

Kotietsinnässä on noudatettava etsintäpäätöksen määräyksiä. Etsintä on toimitettava niin, että siitä ei aiheudu haittaa tai vahinkoa enempää kuin on välttämätöntä. Etsinnän kohteena oleva tila saadaan tarvittaessa avata voimakeinoja käyttäen. Avattu tila on etsinnän päätyttyä suljettava sopivalla tavalla.

Kotietsinnän toimittamispaikalla oleva henkilö saadaan poistaa paikalta, jos hän käyttäytymisellään haittaa etsinnän toimittamista tai vaarantaa sen tarkoituksen toteutumisen. Hänen liikkumistaan toimittamispaikalla voidaan myös rajoittaa sen estämiseksi, ettei hänen tietoonsa tule lain nojalla salassa pidettäviä tietoja, tai 9 luvun 1 §:ssä tarkoitettun tutkimuspaikan tai -kohteen eristämisen turvaamiseksi. Poistamisen ja rajoittamisen edellytyksenä on, että se on välttämätöntä poistamisen tai rajoittamisen tavoitteen saavuttamiseksi. (30.12.2013/1146)

Kotietsintää ei saa ilman erityistä syytä toimittaa kello 22:n ja 7:n välisenä aikana.

Menettelypykälän 1 momentin mukaan kotietsinnän kohdehenkilölle (tai hänen todistajalleen) on siis ilmoitettava etsinnän tarkoitus ja annettava etsintäpäätöksen jäljennös. Lähtökohtaisesti kotietsintäpäätös laaditaan kirjallisesti, ja siitä tulee ilmetä kohteena olevat tilat, etsinnän perusteet, mitä etsinnällä pyritään löytämään, sekä mahdolliset erityiset rajoitukset. Kiiretilanteessa voidaan edetä POV:n suullisella päätöksellä, mutta silloinkin päätös tulee jälkikäteen laatia kirjallisesti. (PKL 8 luku 6 § 1 momentti ja 16 §.)

6 §:n 1 momenttiin on kirjattu myös muita ilmoitusvelvollisuuksia. Lisäksi siihen sisältyy tässä yhteydessä lausumatta jätetty peruslähtökohta, että henkilön on ylipäättään tultava tietoiseksi olevansa pakkokeinon kohteena (pl. salaiset pakkokeinot). Jos ilmoitukset hoidetaan leväperäisesti, niistä jokainen voidaan myös kyseenalaistaa käräjäoikeudessa.

Menettelypykälän 2 momentissa sanotaan, että etsintä on toimitettava POV:n tekemän päätöksen mukaisesti. Ja vaikka vähimmän haitan periaate on kirjattu pakkokeinolain alkuun (1 luku 3 §; ks. luku 2.6), on sen merkitystä korostettu myös tässä: haittaa ei saa aiheutua ”enempää kuin on välttämätöntä” (PKL 8 luku 6 § 2 momentti; Helminen ym.

2014, 1070). Voimakeinoja tilan avaamiseksi käytettäessä on sekä kyettävä perustelemaan käytön tarve että suljettava avattu tila asianmukaisesti.

Hallituksen esityksen mukaan kotietsintäpäätöksen määräykset eivät kuitenkaan voi juuri koskaan olla niin tarkkoja, ettei etsintää suorittaville poliisimiehille jäisi mitään tulkintaa. Menettelyssä korostuukin poliisimiehen oma harkinta suhteessa etsinnän tarkoitukseen. (HE 222/2010 vp, 297.)

Menettelypykälän 3 momentti liittyy läheisesti läsnäoloon ja oikeuteen olla saapuvilla (ks. luku 2.4). Paikalla olevan liikkumisvapautta voidaan rajoittaa, mutta vain lakiin kirjatuihin perustein. Tässä työssä käsitellyissä vaatimuksissa voi pyytää käräjäoikeutta tutkimaan, onko liikkumisvapauden rajoittaminen ollut säädöksen mukaista.

Viimeinen 4 momentti menettelypykälässä rajaa etsinnän lähtökohtaisesti päiväaikaan. Yöaikaan toimitettava etsintä on mahdollista vain erityisestä syystä, ja tämäkin on poliisiin kyettävä vaadittaessa perustelemaan.

2.6 Yleiset periaatteet

Pakkokeinolain 8 luvun 18 §:n mukaiset vaatimukset liittyvät erityisesti saman luvun 2 ja 3 §:iin (edellytykset), sekä 5 §:ään (läsnäolo) ja 6 §:ään (menettely). Muun sääntelyn osalta tulee huomioida, että kaikessa pakkokeinojen käytössä on noudatettava pakkokeinolain 1 lukuun kirjattuja yleisiä periaatteita:

2 § *Suhteellisuusperiaate*

Pakkokeinoja saadaan käyttää vain, jos pakkokeinon käyttöä voidaan pitää puolustettavana ottaen huomioon tutkittavana olevan rikoksen törkeys, rikoksen selvittämisen tärkeys sekä rikoksesta epäillylle tai muille pakkokeinon käytöstä aiheutuva oikeuksien loukkaaminen ja muut asiaan vaikuttavat seikat.

3 § *Vähimmän haitan periaate*

Pakkokeinon käytöllä ei kenenkään oikeuksiin saa puuttua enempää kuin on välttämätöntä käytön tarkoituksen saavuttamiseksi.

Pakkokeinon käytöllä ei saa aiheuttaa kenellekään tarpeettomasti vahinkoa tai haittaa.

4 § *Hienotunteisuusperiaate*

Pakkokeinoja käytettäessä on vältettävä aiheettoman huomion herättämistä ja toimittava muutenkin hienotunteisesti.

Lisäksi pakkokeinojen käyttöä koskevat tietysti myös muihin lakeihin kirjatut vaatimukset viranomaisen toiminnasta ja julkisen vallan käytöstä. Esimerkiksi poliisilain (872/2011) alkuun kirjattu tarkoitussidonnaisuuden periaate (1 luku 5 §) on keskeinen: ”Poliisi saa käyttää toimivaltuuttaan vain säädettyyn tarkoitukseen.”

Mahdollisuudet yhdistellä käräjäoikeudelle esitettyjen vaatimusten perusteluissa eri periaatteita kotietsinnän edellytyksiin, menettelyyn ja läsnäoloon ovat lähes loputtomat. Lukijan onkin syytä pitää mielessä, että tuomioistuinten tutkiessa vaatimusten mukaisesti edellytyksiä, läsnäoloa ja menettelyä kotietsinnällä, on niiden samanaikaisesti otettava pakkokeinolain yleiset periaatteet ja muu lainsäädäntö huomioon.

Periaatteiden merkitys korostuu vähäisemmiksi luokiteltujen rikosepäilyjen, kuten huumausaineen käyttörikosepäilyn yhteydessä (Immonen 2017, 9). Helmisen ym. (2014, 99) mukaan on kiinnitettävä huomiota epäillyn rikoksen ”*konkreettiseen vakavuusasteeseen*”: jos teon todennäköisenä seurauksena on pelkkä sakkorangaistus, ei järeämpiä pakkokeinoja tulisi käyttää.

2.7 Kaksi merkittävää ennakkopäätöstä

Vaikka opinnäytteeni keskittyy käräjäoikeuden ratkaisuihin, on syytä esittää taustatiedoksi tiivistetysti kaksi Korkeimpaan oikeuteen edennyttä tapausta ja poimintoja oikeuden ratkaisuista. Niitä on käsitelty laajasti myös oikeuskirjallisuudessa.

Kyseessä olivat ensimmäiset kotietsinnän edellytyksiä ja menettelyä koskevat ennakkopäätökset. Vaikka ne koskevat vanhan pakkokeinolain aikaisia kotietsintöjä (ks. myös luvut 2.1 ja 2.2), on niillä edelleen merkitystä säännösten samankaltaisuuden vuoksi. (Helminen ym. 2014, 1046.)

2.7.1 KKO 2014:57

Poliisipartio oli pysäyttänyt henkilöautoa kuljettaneen A:n yöaikaan. Puhalluskokeen tulos oli nolla, mutta A kieltäytyi huumausaineen pikatestistä. Lisäksi A oli poliisin mukaan käyttäytynyt ärtyneesti eikä kysyttäessä kertonut perustetta kieltäytymiselle.

A oli viety verikokeeseen epäiltynä rattijuopumuksesta ja huumausaineen käyttörikoksesta. Lisäksi A:n autoon ja kotiin oli tehty kotietsinnät POV:n päätöksellä. Etsintöjen tarkoitus oli takavarikoitavien huumaavien aineiden löytäminen, ja tarkoitus oli kerrottu suullisesti. Pöytäkirjan mukaan asunnossa toimitettu etsintä tapahtui kello 04:45. Paikalla olivat A:n puoliso ja 2-vuotias lapsi. Huumaavia aineita ei löytynyt.

KKO:n päätöslauselman mukaan rikosepäilylle ei ollut riittäviä perusteita: A:n ei oltu väitetty tehneen ajovirheitä, eikä hänen hallustaan löytynyt huumausaineita. Kliinisessä tutkimuksessa tehdyt havainnot olivat normaaleja, eikä sekavan oloiseksi luonnehditun

käytöksen lisäksi tehty muitakaan huumausaineen käyttämistä tukevia havaintoja. Pakkokeinolain mukaisia edellytyksiä kotietsinnälle ei siten ollut olemassa.

Etsinnän toimittamiselle yöaikaan ei ollut riittäviä perusteita, ja siltä osin myös menettely oli pakkokeinolain vastaista. KKO:n mukaan aamuyöllä lapsiperheen kotiin tehtävä etsintä loukkaa kotirauhan ydinaluetta, ja silloin perustelujenkin tulisi olla erityisen painavat. Lisäksi, suorittamisaika ja epäillyn rikoksen laatu huomioiden, kotietsintä oli ratkaisun mukaan myös suhteellisuusperiaatteen vastainen.

2.7.2 KKO 2014:58

Kotietsinnän tuomioistuimen tutkittavaksi saattanut B oli pysäytetty ajovirheiden takia hänen kuljettaessaan henkilöautoa noin kello 22. Puhalluskoe oli puhdas, mutta B kieltäytyi huumausaineen pikatestistä. B oli ilmoittanut kieltäytymisen syyksi pikatestien epäluotettavuuden.

POV määräsi B:n verikokeeseen mahdollisesti nautitun huumaavan aineen selvittämiseksi. Turvallisuustarkastuksessa B:ltä oli lisäksi löytynyt huumaavia lääkkeitä, joihin hänellä ei tilanteessa ollut esittää reseptiä. B oli kuitenkin luvannut toimittaa reseptin poliisille jälkikäteen.

POV:n määräyksellä B:n molempiin autoihin ja asuntoon suoritettiin kotietsinnät. Etsintöjen suullisesti ilmoitettu tarkoitus oli takavarikoitavan esineen tai omaisuuden löytäminen sekä sellaisen seikan tutkiminen, jolla voi olla merkitystä rikoksen selvittämisessä. Tässä vaiheessa B:tä oli epäilty rattijuopumuksesta ja huumausaineen käyttörikoksesta. B:n kotoa löytyi pistooli, ampumatarvikkeita ja kaksi grammaa marihuanaa, minkä jälkeen häntä epäiltiin lisäksi ampuma-aserikoksesta.

2,5 viikkoa myöhemmin poliisi pysäytti B:n jälleen ajovirheen takia. Tälläkin kertaa puhalluskoe näytti nollaa ja B kieltäytyi huumeepikatestistä. B:n käytössä olleeseen autoon ja asuntoon toimitettiin taas kotietsinnät POV:n suullisella määräyksellä. Kotona toimitettu etsintä perustui huumausaineen käyttörikosepäilyyn, ja etsinnän tarkoitukset olivat samat kuin edellisellä kerralla. Tällä etsintäkerralla ei löytynyt mitään laitonta.

KKO katsoi, että ensimmäisellä kohtaamisella poliisilla on sinänsä ollut riittävä syy epäillä B:tä rattijuopumuksesta ja huumausaineen käyttörikoksesta. Selvitettävän rikoksen laatu huomioiden KKO piti etsintää kuitenkin suhteellisuusperiaatteen vastaisena.

Toisella etsintäkerralla riittävää, konkreettista rikosepäilyäkään ei KKO:n mukaan ollut. Asiaan ei vaikuttanut sekään, ettei B ollut toimittanut aiemmin lupaamaansa lääkereseptiä poliisille ja että aikaisemmin tehtyjen verikokeiden mukaan B:n veressä oli ainakin silloin ollut huumaavaa ainetta. Näyttämättä jäi myös POV:n päätökseen vaikuttanut väite, että B olisi itse kertonut pysäyttäneille poliiseille käyttäneensä jälleen huumaavaa lääkettä.

KKO katsoi etsintöjen toimittamisen kiireellisesti olleen sinänsä perusteltua sekä A:n että B:n tapauksissa, eikä kirjallista etsintämääräystä olisi tarvittu. Kirjallisen määräyksen puuttuminen voi oikeuden mukaan kuitenkin laskea kotietsinnän suorittamisen kynnystä ja vaikeuttaa käsillä olleiden perusteiden selvittämistä. (KKO 2014:57 ja 2014:58.)

2.8 Vaatimuksen käsittely kärjäoikeudessa

Oikeudenkäymiskaaren 8 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan *”hakemuksessa on ilmoitettava hakijan yksilöity vaatimus - -”* ja *”tarvittaessa: 1) seikat, joihin vaatimus tai pyydetty toimenpide perustuu - - sekä 4) millä perusteella tuomioistuin on toimivaltainen”*. Tähän liittyvässä hallituksen esityksessä todetaan lisäksi näiden säännösten olevan toissijaisia suhteessa hakemusasioita koskeviin erityissäännöksiin (HE 32/2001 vp, 22): pakkokeinolain 8 luvun 18 § on erityissäännös, johon tuomioistuimen toimivalta tässä työssä käsiteltyjen vaatimusten osalta perustuu.

Eduskunnan lakivaliokunnan mietinnössä kotietsinnän saattamisesta tuomioistuimen tutkittavaksi todetaan näin: *”Tuomioistuin tutkii asian siinä laajuudessa kuin vaatimus on esitetty. Esimerkiksi, jos vaatimuksen esittäjä on katsonut, että etsinnän edellytykset ovat puuttuneet, tuomioistuimen ei tule tutkia sitä, onko kotietsinnässä menetelty lainmukaisesti.”* (LaVM 44/2010 vp, 21.)

Lainsäätäjä on siis tarkoittanut, että vaatimuksen yksilöity sisältö rajoittaa tuomioistuimen toimivaltaa asiassa. Mikäli vaatimuksen yksilöinti ei ole riittävän selvästi ilmaistu, voi kärjäoikeus kehottaa hakijaa korjaamaan hakemustaan, jos sen katsotaan olevan *”vastauksen antamista varten välttämätöntä”* (Oikeudenkäymiskaari 5 luku 5 § 1 momentti ja 8 luku 13 §).

3 AINEISTOT JA MENETELMÄT

3.1 Kärjäoikeuden ratkaisut

Ensimmäinen osa opinnäytetyöni toteutusta oli hankkia mahdollisimman kattavasti kaikki pakkokeinolain 8 luvun 18 §:n mukaiset ratkaisut kaikista Suomen kärjäoikeuksista. Lähestyin huhti-toukokuussa 2018 jokaista Suomen silloista 27 kärjäoikeutta sähköpostitse käytännössä identtisillä aineistopyynnöillä: asioin ensin kokeeksi Pirkanmaan kärjäoikeuden kanssa ja yleistin sitten tietopyynnön muihin kärjäoikeuksiin.

Sain sen käsityksen, että Pirkanmaan kärjäoikeudessa on siirrytty jo osittain sähköiseen arkistointiin. Kärjäoikeuksien arkistojärjestelyissä ilmeni kuitenkin selkeitä eroja vastausten perusteella: osassa kärjäoikeuksia pakkokeinopäätökset relevantilta ajanjaksolta olivat melko vaivattomasti haettavissa, kun taas toisille kärjäoikeuksille aineistopyyntöni aiheutti enemmän työtä.

3.1.1 Ratkaisut koskien yleisiä kotietsintöjä Manner-Suomessa 2014–2017

Aineistonkeruun lopputuloksena sain kokoon lähes kaikki 1.1.2014–30.4.2018 välillä annetut tietopyyntöni mukaiset ratkaisut jokaisesta käräjäoikeudesta. Ainoastaan Ahvenanmaan käräjäoikeuden neljästä päätöksestä kaksi oli toistaiseksi salaisia, enkä saanut niistä edes erikseen pyytämiäni yleisempiä kuvailutietoja. Päädyinkin lopulta rajaamaan Ahvenanmaan kokonaan analyysin ulkopuolelle.

Vuoden 2014 ratkaisuista suodatin pois vanhan pakkokeinolain aikaisia etsintöjä koskevat ratkaisut. Ja vastaavasti vuoden 2018 alkupuolella annetuista ratkaisuista mukaan analyysiin valitsin vain ne ratkaisut, jotka koskivat 2017 puolella suoritettuja kotietsintöjä.

Kun pois suodatettiin vielä yksittäiset muita viranomaisia (lähinnä Tullia) koskevat ratkaisut, oli poliisia koskevia pakkokeinolain 8 luvun 18 §:n mukaisiin vaatimuksiin liittyviä käräjäoikeuden ratkaisuja Manner-Suomesta koossa 118 kappaletta. Tästä joukosta vielä seitsemän ratkaisua rajautui pois syvällisemmästä analyysistä, koska kyse ei lopulta ollut pakkokeinolain mukaisista kotietsinnöistä.

Kaksi pois rajattua ratkaisua koski selkeästi paikanetsintöjä ajoneuvoihin, eivätkä ne uuden pakkokeinolain mukaan enää ole kotietsintöjä. Käräjäoikeudet totesivatkin, ettei pakkokeinolain 8 luvun 18 §:ää voi soveltaa näihin tapauksiin, vaikka ennen lakiuudistusta paikanetsinnänkin saattoi kyseenalaistaa tuomioistuimessa vastaavan pykälän perusteella (ks. luvut 2.1 ja 2.2). Kolmannessa tapauksessa poliisi oli virheellisesti kirjannut paikanetsinnän kotietsinnäksi. Siinäkin tapauksessa käräjäoikeus totesi, että tosiasiallinen pakkokeino ratkaisee, eikä paikanetsinnän lainmukaisuutta voida saattaa käräjäoikeuden tutkittavaksi.

Yksi tapaus oli virka-aputehtävä lastensuojeluviranomaisen tehtävän suorittamisen turvaamiseksi. Vaikka vaatimusten esittäjät varmasti kokivat tilanteen kotietsinnäksi, sellaisesta ei juridisesti ollut kysymys.

Kahdessa tapauksessa poliisi taas on ilmoittanut vastineessaan, että mitään kotietsintöjä mainittuina ajankohtina mainittuihin kohteisiin ei ole tehty. Yhdessä tapauksessa on taustalla jokin muu poliisitehtävä, jonka vaatimuksen esittäjä on kokenut kotietsinnäksi. Toisessa tapauksista jää epäselväksi, liittyykö poliisi lainkaan tapaukseen ja olisiko esimerkiksi terveydenhuoltoviranomainen oikeampi taho käsittelemään asiaa.

Viimeinen pois rajatuista seitsemästä ratkaisusta liittyy ampuma-aselain (1/1998) ja poliisilain mukaiseen ampuma-aseiden väliaikaiseen haltuunottoon, jonka poliisin tietojärjestelmät ohjasivat kirjaamaan kotietsintämääräyksen ja takavarikon tyyppisesti. Vantaan käräjäoikeus (nykyisin Itä-Uudenmaan käräjäoikeus) päätyi ratkaisussaan 17/430 jättämään vaatimuksen tutkimatta sillä perusteella, ettei kyse ole pakkokeinolain mukaisesta kotietsinnästä.

Helsingin hovioikeus päätyi omassa ratkaisussaan R17/1256 kuitenkin sille kannalle, että asuntoon kohdistetun etsinnän laillisuus voidaan tuomioistuimessa arvioida, koska tilanne rinnastuu pakkokeinolain mukaiseen kotietsintään. Hovioikeudenkaan ratkaisu ei kuitenkaan ole lainvoimainen, sillä KKO on myöntänyt asiassa valitusluvan (KKO VL 2018-50).

3.1.2 Tutkimusotoksena 111 ratkaisua

Poliisin vuosina 2014–2017 toimittamiin yleisiin kotietsintöihin liittyviä käräjäoikeuden ratkaisuja jäi analyysivaiheeseen edellä luvussa 3.1.1 kuvattujen täsmennysten jälkeen 111 kappaletta. Lopulta vain kolmen käräjäoikeuden osalta jäi pientä epävarmuutta siitä, kattoiko vastaus aineistopyyntöön sittenkään kaikkia päätöksiä. Lisäksi, mikäli vielä 30.4.2018 jälkeen on tullut yksittäisiä vuoden 2017 puolella tehtyjä kotietsintöjä koskevia ratkaisuja, ne yksinkertaisesti puuttuvat aineistosta.

Aineistopyyntöjä muotoillessani en ymmärtänyt kysyä erikseen päätösten lainvoimaisuuksia. Tästä syystä tieto lainvoimaisuudesta ei pääsääntöisesti sisälly nyt koossa olevaan aineistoon. 16 tapauksessa maininta lainvoimaisuudesta kuitenkin sisältyi ratkaisuihin, minkä lisäksi kaksi tapausta on ehtinyt käydä KKO:n kautta ja tullut sitä kautta lainvoimaiseksi: ratkaisut eivät muuttuneet ylemmissä oikeusasteissa (KKO 2017:20 ja 2018:80).

Edellisten lisäksi 30 ratkaisuun on kirjattu jonkin osapuolen, useimmiten vaatimuksen esittäjän, tyytymättömyydenilmoitus, mutta se ei tarkoita automaattisesti, että olisi laadittu varsinainen valitus tai että asia olisi otettu käsiteltäväksi hovioikeudessa. Joka tapauksessa, vaikka jopa puolet tapauksista olisi edennyt hovioikeuden käsittelyyn ja käsitellyistä joka toisessa ratkaisu olisi muuttunut, tarkoittaisi se vain noin seitsemää muuttunutta ratkaisua. Valtakunnantason tuloksissa tämäkään ei merkittävästi muuttaisi tuloksia, ja todellisuudessa kysymys lienee pienemmistä määristä. Näin ollen lainvoimaisuuksiin ei paneuduta sen syvällisemmin tämän työn tuloksissa.

Joissain tapauksissa käräjäoikeuden ratkaisuihin liittyvät alkuperäiset vaatimukset ja vastineet on sisällytetty toimitettuun aineistoon. Tyypillisemmin vaatimusten ja vastineiden keskeinen sisältö on kuitenkin referoitu osaksi ratkaisuja, eikä liitteitä ole toimitettu. Muutamissa tapauksissa osa kiinnostavista tiedoista yksinkertaisesti puuttuu. Näin on etenkin sellaisissa ratkaisuissa, joissa vaatimus on jätetty käsittelemättä. Lisäksi yhdestä Helsingin käräjäoikeuden ratkaisusta puuttuvat melkein kaikki keskeiset tiedot: käräjäoikeus on julistanut ratkaisun erilliselle päätösasiakirjalle, ilmeisesti suojatakseen alaikäisen epäillyn tietoja.

3.1.3 Ratkaisujen, vaatimusten ja kotietsintöjen suhde

On tärkeä huomata, että otokseen päätyneissä 111 tapauksessa on kyseessä nimenomaan käräjäoikeuksien ratkaisujen lukumäärästä. Se on läheisesti verrannollinen esitettyjen

vaatimusten ja suoritettujen kotietsintöjen lukumääriin, mutta kyseessä on kuitenkin kolme eri lukumäärää.

Yhteen kotietsintään voi liittyä useita vaatimuksia, ja toisaalta yksi vaatimus voi koskea useampaa kuin yhtä kotietsintää. Yksi vaatimus saattaa myös olla useamman henkilön allekirjoittama. Lisäksi käräjäoikeus voi päättää käsitellä useamman samaan kokonaisuuteen liittyvän vaatimuksen yhdellä ratkaisulla tai käsitellä kunkin vaatimuksen erikseen, ja tässä suhteessa käytännöissä voi myös olla hieman eroavaisuuksia eri käräjäoikeuksien välillä.

Pääsääntöisesti tämän työn aineistossa (91 kappaletta 111:sta ratkaisusta) kyseessä näyttäisi siltä olevan yksi kotietsintä, johon liittyy yksi vaatimus ja yksi käräjäoikeuden ratkaisu. Joten, vaikka ratkaisujen lukumäärien vertailu suoraan suoritettujen kotietsintöjen tilastoituun määrään ei ole täysin oikein (ks. myös luku 3.2), antaa se silti oikeaa tietoa suuruusluokista.

Määrällisessä tarkastelussa oikeat suuruusluokat ovatkin riittäviä tuloksia. Sillä ei ole juurikaan käytännön merkitystä, onko poliisin kannalta kielteisiä ratkaisuja lopulta yksi enemmän tai vähemmän. Syvällisempi tarkastelu ja kiinnostus keskittyy joka tapauksessa päätösten perusteluihin.

3.1.4 Lukumääriin vaikuttavat poikkeukset

Edellä kuvatuksi useimpien käräjäoikeuden ratkaisujen (91 kpl) taustalla vaikuttaisi olevan yksi vaatimus, joka liittyy yhteen kotietsintään (ks. luku 3.1.3). Sääntöön on kuitenkin muutamia poikkeuksia, jotka on kuvattu tässä.

Pirkanmaan käräjäoikeudessa on käsitelty Sisä-Suomen poliisilaitoksen vuonna 2017 huumausaineen käyttörikosepäilyn perusteella neljän hengen soluasuntoon suorittama kotietsintä. Epäilty ja kaikki kolme muuta samassa taloudessa asuvaa vaativat käräjäoikeutta tutkimaan kotietsinnän laillisuuden. Yhden etsinnän perusteella laadittiin siis neljä vaatimusta ja myös neljä erillistä käräjäoikeuden ratkaisua.

Vastaavasti Pohjanmaan poliisilaitos on suorittanut vuonna 2014 yleisen kotietsinnän yhteistalouteen epäillyn huumausaineen käyttörikoksen perusteella. Tässäkin tapauksessa kaksi epäiltyä ja yksi muu samassa taloudessa asuva laativat kukin omat, erilliset vaatimukset, ja Etelä-Pohjanmaan käräjäoikeus ratkaisi asiat kolmella eri päätöksellä.

Lisäksi, yhteen Helsingin poliisilaitoksen vuonna 2015 kirjaamaan epäiltyyn laittomaan uhkaukseen liittyvän kotietsinnän osalta epäilty on toimittanut vaatimuksensa sekä Ouluun että Helsinkiin. Asia on käsitelty Oulun käräjäoikeudessa, mutta Helsingistäkin on ratkaisu, jolla vaatimus on jätetty käsittelemättä: tuomioistuin ei saa ottaa uudelleenkäsiteltäväksi sellaista asiaa, joka on jo tuomioistuimessa ratkaistu.

Poikkeuksia on myös toiseen suuntaan. Seitsemässä ratkaisussa eri puolilta Suomea on samalla vaatimuksella käsitelty kahta tai kolmeakin samaan rikosepäilyyn liittyvää kotietsintää. Lisäksi neljään ratkaisuun liittyen samasta fyysisestä etsintäkerrasta on tilastoitunut kaksi eri kotietsintää, kun etsinnän kesken on syntynyt uusi, erillinen rikosepäily. Nämä on luonnollisesti käsitelty samalla oikeuden päätöksellä etsintöjen ja vaatimusten teknisistä lukumääristä riippumatta.

Tässä kuvattuja poikkeuksia ei tarkoituksella ole yritetty häivyttää ratkaisujen lukumääristä, mutta muun ohessa näiden perusteella työn havaintoyksiköksi on valittu nimenomaan oikeuden ratkaisut (ks. luku 3.3.1). Ja jos ratkaisujen painoarvoa analyysissä lähdetäisiin korjailemaan, ei se kaikissa tapauksissa olisikaan aivan yksiselitteistä. Samaa kaltevaa pintaa edeten seuraavaksi pitäisi harkita myös esimerkiksi ilmeisen perusteettomien vaatimusten painoarvon pienentämistä, ja niin edelleen.

Kuten edellä luvussa 3.1.3 todettiin, suuruusluokat pitävät joka tapauksessa paikkansa, ja siitä eteenpäin kiinnostus siirtyy enemmän laadullisiin kysymyksiin. Lisäksi, kuvatut poikkeukset vaikuttavat ainakin osittain vastakkaisiin suuntiin, jolloin varsinkin valtakunnallisella tasolla ne ikään kuin korjaavat toisiaan.

3.1.5 Aineiston säilyttäminen ja jatkokäyttö

Oikeuden asiakirjat ja niistä muodostunut henkilörekisteri on tarkoitus säilyttää (ja/tai luovuttaa toiselle tutkijalle) myöhempää jatkotutkimuskäyttöä varten siihen asti, kunnes henkilötiedot eivät enää ole tarpeen tutkimuksen suorittamiseksi tai niiden tulosten asianmukaisuuden varmistamiseksi.

Aineistoa mahdollisesti luovutettaessa eteenpäin sen vastaanottava tutkija lisätään tutkimuksesta vastaavaan ryhmään, ja aineiston käsittelyn osalta edellytetään noudatettavan, mitä tässä työssä tietosuojan osalta todetaan luvussa 3.4. Tutkimuksesta vastaavaan ryhmään kuuluvat tässä vaiheessa poliisiopiskelija Kalle Vanhatalo sekä työn ohjaajat lehtori Pauliina Potila ja ylikomisario Lauri Haapaniemi Poliisiammattikorkeakoululta.

3.2 PolStat-tilastoaineisto

PolStat on Poliisihallituksen ylläpitämä tulostietojärjestelmä, jonka avulla tuotetaan muiden muassa poliisin toiminnan suunnitteluun, seurantaan ja kehittämiseen tarvittavia tilastoja ja raportteja (Poliisin tilastopalvelu, luettu 20.9.2019).

Tämän työn vertailuaineistoksi on poimittu PolStatin Pakkokeinot-kuutiosta kaikkien poliisiyksiköiden vuosina 2014–2017 suorittamat kotietsinnät, pois lukien Ahvenanmaan poliisilaitoksen kotietsinnät. Myös sekalaisilmoituksiin kirjatut kotietsinnät on poimittu. Tiedot poimitaan PolStatiin suoraan poliisiasiain tietojärjestelmästä (Patja), juuri sellaisena

kuin ne Patjaan on kirjattu virheineen kaikkineen. Erikoissuunnittelija Juha Helenius Poliisihallituksesta teki poiminnan puolestani pyytämilläni parametreilla 12.9.2019.

Myös erityiset kotietsinnät kirjataan Patjassa KEY-lomakkeelle, eikä niitä siksi pysty suodattamaan PolStatin tiedoista. Erityisiä kotietsintöjä tehdään kuitenkin määrällisesti niin vähän, ettei sillä ole käytännön merkitystä tämän työn tulosten kannalta.

Jos kotietsintään liittyvään rikosilmoitukseen on Patjassa kirjattu useampia rikosnimikkeitä, KEY-lomakkeelle valitaan näistä päärikos, jonka mukaan etsintä oletettavasti tilastoituu PolStatin rikoslajiluokittelussa. Käräjäoikeuden ratkaisusta ei kuitenkaan aina ollut useampien rikosnimikkeiden tapauksissa pääteltävissä, mikä nimikkeistä on päärikos. Tästä syystä tarkastelussa rikoslajeittain (ks. luku 4.1.3) voi olla pientä epätasällisyyttä. Näitä ei kuitenkaan montaa tapausta ollut, joten en pidä tätäkään kovin merkityksellisenä työn tulosten kannalta, kunhan asian tiedostaa.

Lisäksi on huomioitava tapaukset, joihin liittyy monta eri kotietsintää: Jos etsinnällä syntyy epäily uudesta rikoksesta, kirjataan uusi nimike tapauskohtaisesti joko samaan tai eri ilmoitukseen. Jos kahden ilmoituksen tapauksessa kumpaankin on suoritettu kotietsintää, vaikka kyseessä olisi reaali maailmassa yksi etsintäkokonaisuus, tulee niistä kirjata kaksi eri KEY-lomaketta. Sama koskee tapauksia, joissa yhteen rikosepäilyyn suoritetaan useita etsintöjä. Molemmista tapauksista ne myös näkyvät PolStatin tilastoissa useampana etsintänä, vaikka vaatimusten ja ratkaisujen maailmassa asiaa käsiteltäisiin yhtenä kokonaisuutena (ks. myös luvut 3.1.3 ja 3.1.4).

Käräjäoikeuden ratkaisujen ajallisessa kohdentamisessa PolStat-tilastotietoon piti myös käyttää harkintaa. Erityisesti kalenterivuoden taitteen lähelle osuvien tapausten osalta pitää huomioida, että tapauksesta riippuen epäilty rikos, kotietsintäpäätös, varsinainen kotietsintä, vaatimuksen vireille tulo ja oikeuden päätös voivat osua eri vuosille. Ratkaisevaa näistä on se, minä vuonna kotietsintä on toimitettu.

3.3 Analyysi

Käräjäoikeuden ratkaisuja on ensin määrällistetty kuvailevan tilastoanalyysin keinoin. Sen jälkeen tarkastelua on syvennetty teorialähtöisellä sisällönanalyysillä keskittyen ratkaisuihin, joiden mukaan poliisin toimenpiteissä on ollut jotakin lainvastaista. Tällaista määrällisiä ja laadullisia menetelmiä yhdistävää tutkimusotetta kutsutaan triangulaatioksi (ks. esim. Soininen 1995, 41).

Empiiristä tutkimusaineistoa voidaan tyypillisesti kuvata datamatriiseilla eli taulukoilla, joissa havaintoyksiköt asettuvat riveille ja muuttujat sarakkeisiin (ks. esim. Anttila 2014, luku 6.4.2.2). Tässä työssä jokaisesta käräjäoikeuden ratkaisusta on poimittu ja referoitu avaintietoja yhteen Excel-tilaukkolaskentaohjelmassa ylläpidettyyn yhteenvetotaulukkoon. Myös PolStatin tilastotiedot (ks. luku 3.2) tulivat minulle valmiina Excel-tilaukoina, ja kaikki määrällinen analysointi tehtiin Excelissä.

Ratkaisut ovat edellä kuvatun terminologian mukaisesti tutkimuksen havaintoyksikköjä ja yhteenvetotaulukon avaintiedot muuttujia. Määrällisessä analyysissä hyödynnettyjen muuttujien lisäksi yhteenvetotaulukossa oli myös vapaa teksti -kenttiä, joihin osana laadullista analyysiä referoin pääkohtia ratkaisujen perusteluista. Yhteenvetotaulukkoon kootut tiedot on kuvattu tarkemmin tämän raportin liitteessä.

3.3.1 Kuvaileva tilastoanalyysi

Käräjäoikeuden ratkaisuihin liittyvät läheisesti kotietsintöjen ja niitä koskevien vaatimusten lukumäärät (ks. luku 3.1.3). Ratkaisuaineistossa olevien pienten puutteiden (ks. luku 3.1.2) sekä ratkaisujen lukumääriin ja PolStatin tilastotietoon liittyvien epätarkkuuksien (ks. luvut 3.1.4 ja 3.2) takia tutkimuksen tilastolliseksi havaintoyksiköksi valikoitui nimenomaan käräjäoikeuden ratkaisu.

Ratkaisujen osalta voidaan puhua erittäin kattavasta ajallisesta otoksesta. Oikeastaan kyse on ennemminkin jo koko populaation analysoinnista, jolloin otantaan liittyvää problematiikkaa ei tarvitse pohtia. (Ks. esim. Anttila 2014, luku 6.4.2.1; KvantiMOTV, luvut Otantamenetelmät ja Tilastollinen päättely, luettu 6.10.2019.) Puhutaan siis kokonaistutkimuksesta eikä niinkään otantatutkimuksesta (ks. esim. Soininen 1995, 99–100).

Otoksen kattavuudesta johtuen tulosten luotettavuutta tai yleistettävyyttä ei myöskään ole katsottu tarpeelliseksi testata tilastollisen päättelyn menetelmin: kuvaileva tilastoanalyysi oli riittävä menetelmä määrällisiin tutkimuskysymyksiin vastaamiseksi.

Kuvailevassa tilastoanalyysissä pyritään nimensä mukaisesti kuvailemaan ja tiivistämään yhden tai useamman muuttujan vaihtelua tekemättä niistä yleistyksiä laajempaan perusjoukkoon (ks. esim. KvantiMOTV, luku Tilastollinen päättely, luettu 6.10.2019). Tulosten tarkastelun kannalta tämä tarkoittaa ainoastaan sitä, ettei vuosien 2014–2017 tuloksista voi tehdä voimakkaita johtopäätöksiä seuraavia vuosia koskien.

Käräjäoikeuden ratkaisujen laadullisesta luonteesta johtuen kaikki yhteenvetotaulukon muuttujat on ilmaistu päivämääriä ja vuosilukuja lukuun ottamatta nominaali- eli luokitteluasteikolla. Se on yksinkertaisin mitta-asteikko, ja sen avulla voidaan kuvata eri luokkiin kuuluvien tapausten lukumäärät eli frekvenssit. Frekvenssien avulla voidaan laskea myös suhteelliset osuudet ja ilmaista aineistossa eniten esiintyvä muuttujan arvo, tyyppi-arvo eli moodi. (Ks. esim. Anttila 2014, luku 6.4.2.2; KvantiMOTV, luvut Mittaaminen ja Keskiluvut, luettu 6.10.2019.)

Oikeuden ratkaisuista tilastoitua tietoa jalostettiin edelleen yhdistämällä se PolStatin tilastoihin valtakunnallisesti, yksiköittäin ja rikoslajeittain. Kuvailevan tilastoanalyysin tulokset on esitetty sanallisen kuvailun ja johtopäätösten lisäksi muutaman havainnollistavan taulukon avulla.

3.3.2 Teorialähtöinen sisällönanalyysi

Ratkaisuja, joissa poliisin on katsottu toimineen kotietsinnässä pakkokeinolain vastaisesti, on analysoitu teorialähtöisellä sisällönanalyysillä. Sisällönanalyysi on tiivistetysti ilmaisten tekstianalyysiä, jossa pyritään aineiston systemaattiseen ja objektiiviseen tarkasteluun. Kaikki laadullinen analyysi taas voidaan jaotella aineistolähtöiseen, teoriaohjaavaan ja teorialähtöiseen analyysiin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 103, 108–109, 117.)

Teorialähtöisessä sisällönanalyysissä aineiston analyysi perustuu olemassa olevaan käsitejärjestelmään ja sisällöistä poimitaan asioita ja ilmauksia nimenomaan teorian mukaisesti (Tuomi & Sarajärvi 2018, 127, 133). Pakkokeinolaki ja sen sisältämät muotomääräykset sekä kaikki muu prosessiin liittyvä lainsäädäntö muodostavatkin voimakkaan ja tarkasti määritellyn teoriapohjan, jonka perusteella käräjäoikeuden ratkaisuja on analysoitu. Voidaan yhtä hyvin sanoa, että tässä työssä sisällönanalyysi etenee voimakkaasti oikeusdogmaattisen tietoperustan ehdoilla (ks. luku 2).

Käräjäoikeuksien toteamia lainvastaisuuksia on ryhmitelty samankaltaisiin, ja pyritty esimerkkien kautta tuomaan niistä esille keskeisimpiä ongelmakohtia. Yhteenvetotaulukkoon kootut tiedot (ks. liite) olivat huomattavassa osassa myös laadullista analyysiä. Taulukkoon referoituja ratkaisutietoja oli Excelissä kätevää verrata myös määrällisessä analyysissä käytettyihin muuttujiin. Lisäksi taulukon kautta oli nopeaa edetä tarkistamaan yksityiskohtia ratkaisuista.

3.4 Tietosuoja

Käräjäoikeuden ratkaisuihin sisältyy henkilötietoja: koko nimi, koti- tai muu osoite, jossa etsintä suoritettu, tietoa epäilystä rikoksesta, sekä osassa myös henkilötunnuksia. Tulkitseen, että rikosepäilyn osalta tiedot ovat EU:n yleisen tietosuoja-asetuksen (2016/679) 10 artiklan mukaisesti arkaluonteisia, joten yhteen kerättynä oikeuden päätöksistä muodostuu arkaluonteista tietoa sisältävä henkilötietorekisteri.

Tässä tutkimuksessa edellä kuvattujen tietojen käsittely perustuu yleistä tietosuoja-asetusta täydentävän kansallisen tietosuojalain (1050/2018) 4 §:n 1 momentin 3 kohtaan käsittelyn lainmukaisuudesta, 7 §:n 1 momentin 2 kohtaan rikostuomioihin ja rikkomuksiin liittyvästä käsittelystä, sekä 29 §:n 1 momentin 3 kohtaan henkilötunnuksen käsittelystä tieteellistä tutkimusta taikka tilastointia varten.

Henkilötietoja käsitellään vain siinä määrin kuin on välttämätöntä, ja kaikki tiedot joko pseudonymisoidaan tai anonymisoidaan ja yleistetään mahdollisimman aikaisessa vaiheessa, eikä mitään henkilötietoja julkaista.

Aineistopyyntöjä ja -toimituksia käsitellään ainoastaan poliisin virkasähköpostilla, ja toimitettuja asiakirjoja analysoidaan ja säilytetään pitkäaikaisesti vain vahvasti suojatussa Sisäministeriön turvallisuusverkossa tutkijan p-tunnuksen takana. Lyhytaikaisesti aineistoa voidaan käsitellä myös muilla tutkijan käytössä olevilla, tavanomaisiin tietoverkkoihin

liitetyllä tietokoneella, kunhan virustorjuntaohjelmistojen päivityksistä on huolehdittu ja työskentelyssä noudatetaan muutenkin hyviä tietosuojaperiaatteita: huolehditaan, ettei ulkopuolisilla ole pääsyä koneelle, eikä näköyhteyttä koneelle silloin, kun arkaluonteisia tietoja käsitellään.

Ainoastaan pakkokeinoista päättäneiden ja käräjäoikeuksille lausuntoja antaneiden virkamiesten nimet tallennetaan yhteenvetotaulukkoon mahdollista jatkoanalyysiä varten. Kaikki muut henkilötiedot on häivytetty pois jo yhteenvetotaulukkoa laadittaessa, eikä yhteenvetoakaan julkaista. Se on kuitenkin osa opinnäytetyön palautusta ja toimitetaan aineiston ohessa tutkimuksesta vastaavalle ryhmälle.

Tuloksissa ja julkaistavassa työssä ei käsitellä henkilötietoja lainkaan. Sikäli kun yksittäisiä oikeustapauksia on tarvetta käsitellä, niihin viitataan ainoastaan päätös- tai diaarinumeroilla, ja tapausten henkilötiedot anonymisoidaan.

Koska tässä tutkimuksessa henkilötietojen käsittely tapahtuu ainoastaan akateemisen ilmaisun tarkoituksia varten, ei tietojen käsittelystä ole tietosuojalain 27 §:n 1 momentin nojalla katsottu tarpeelliseksi laatia erikseen yleisen tietosuoja-asetuksen 14 artiklan mukaista rekisteriselostetta, 30 artiklan mukaista kirjallista selostetta käsittelytoimista eikä 35 artiklan mukaista tietosuojaa koskevaa vaikutusten arviointia.

3.4.1 Tulosten julkisuus

Mitään oikeuden ratkaisuihin liittyviä henkilötietoja ei julkisteta, joten työn tulokset eivät ole ainakaan yleisen tietosuoja-asetuksen tai tietosuojalain perusteella salassa pidettäviä. Myöskään Polstatin tiedot eivät ole salassa pidettäviä, joten työ on lähtökohtaisesti julkinen. Ainoastaan aineiston mukana tutkimuksesta vastaavalle ryhmälle toimitettava yhteenvetotaulukko ei ole julkinen, eikä sitä liitetä tähän kirjalliseen tuotokseen.

4 TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET

4.1 Käräjäoikeuden ratkaisumäärät ja ratkaisulajit

Pakkokeinolain 8 luvun 18 §:n mukaisia ratkaisuja poliisin vuosina 2014–2017 suorittamista yleisistä kotietsinnöistä tehtiin Suomen käräjäoikeuksissa (pl. Ahvenanmaan käräjäoikeus; ks. luku 3.1.1) yhteensä 111 kappaletta (ks. taulukko 1). Kotietsintöjen suorittamisvuosiin kohdennettuna ratkaisuja kertyy valtakunnallisesti keskimäärin noin 28 kappaletta per vuosi.

Ratkaisujen määrissä näyttäisi äkkiseltään katsottuna olevan, lähtöoletuksen vastaisesti (ks. luku 1.2), mahdollista nousevaa trendiä ajallisesti (ks. taulukko 1). Erot ovat kuitenkin pieniä, ja näennäistä kasvua voisi selittää myös normaali vuosien välinen vaihtelu.

Neljän vuoden aineiston perusteella on vielä liian aikaista tehdä vahvaa johtopäätöstä mahdollisesta kasvutrendistä. Yleinen kehityssuunta yhteiskunnassamme vaikuttaa kylläkin olevan kaikenlaisen litigaation lisääntyminen, joten kasvutrendi voisi sinänsä olla realistinen havainto.

KäO ratkaisulaji	Kotietsinnän suorittamisvuosi				
	2014	2015	2016	2017	2014-2017
Lainmukainen etsintä	14	18	20	18	70
Osin PKL:n vastainen etsintä	5	8	6	9	28
Jätetty käsittelemättä	2	3	2	5	12
Tieto puuttuu	1*	-	-	-	1
Ratkaisuja yhteensä	22	29	28	32	111

Taulukko 1. Käräjäoikeuden ratkaisujen määrät ratkaisulajeittain ja vuosittain. (*Yksi Helsingin käräjäoikeuden ratkaisu julistettu erilliselle päätösasiakirjalle.)

Yhteensä 70:ssä käräjäoikeuden ratkaisussa poliisin toiminta on todettu lainmukaiseksi, kun taas keskimäärin seitsemässä ratkaisussa per vuosi on kotietsinnän todettu olleen joiltakin osin pakkokeinolain vastainen (ks. taulukko 1). Käräjäoikeuksien ratkaisuisaan lainvastaisiksi katsomat asiat vaihtelevat vähäisistä menettelyvirheistä vakavampiin puutteisiin. Näitä ratkaisuja käsitellään tarkemmin luvuissa 4.3.1–4.3.6.

Lisäksi vuosittain tulee noin kolme ratkaisua, jossa vaatimus on jätetty käsittelemättä (ks. taulukko 1). Näissä tapauksissa vaatimus on joko saapunut myöhässä tai vaatimuksen esittäjä on peruuttanut vaatimuksensa tai jättänyt pyynnöstä huolimatta täydentämättä puutteellisen hakemuksensa siten, että se kelpaisi käräjäoikeuden tulkinnan mukaan oikeudenkäynnin perustaksi.

4.1.1 Ratkaisut suhteessa kaikkiin kotietsintöihin

Taulukossa 2 on esitetty kaikkien PolStatista poimittujen kotietsintöjen kokonaismäärät vuosittain sekä summana koko tutkimusajanjaksolta 2014–2017. Samaan taulukkoon on kohdistettu käräjäoikeiden ratkaisut koskien yleisiä kotietsintöjä Manner-Suomessa sekä niiden suhteellinen osuus verrattuna PolStatin kokonaismääriin. Kokonaismääriin nähden vaatimuksia tehdään vain vähän: vuosittain noin 0,2–0,3 prosenttia kotietsinnöistä kyseenalaistetaan tuomioistuimissa.

Kotietsinnät/ratkaisut	Kotietsinnän suorittamisvuosi				
	2014	2015	2016	2017	2014-2017
Kaikki kotietsinnät (KEY)	12389	11519	11334	10579	45821
KäO ratkaisut (kpl)	22	29	28	32	111
KäO ratkaisut (% KEY)	0,18	0,25	0,25	0,30	0,24

Taulukko 2. Käräjäoikeuden ratkaisujen määrät (kpl) ja suhteellinen osuus (% KEY) verrattuna kaikkiin kotietsintöihin (KEY).

KEY-lomakkeelle kirjattujen pakkokeinojen kokonaismäärä on tarkasteluajanjaksolla laskenut selvästi. Edellä käsitelty mahdollinen kasvutrendi oikeuden ratkaisujen määrissä korostuukin entisestään KEY-kokonaismääriin suhteutettuna. (Ks. taulukko 2.)

Ainakin osasy laskevalle KEY-trendille voisi kuitenkin olla se, että lakiuudistuksen myötä paikanetsinnöiksi eriytettyjä etsintöjä (ks. luku 2.1) on kirjattu virheellisesti edelleen kotietsinnöiksi: aluksi enemmän, ja pikku hiljaa paikanetsinnät ovat löytäneet paikkansa omalle PAI-lomakkeelleen KEY-lomakkeen sijasta. – Tämän syvällisempi analyysi kotietsintöjen kokonaismäärien muutoksesta ja sen taustalla olevista syistä ei kuitenkaan kuulu tämän tutkimuksen piiriin.

4.1.2 Ratkaisut ja kotietsinnät poliisiyksiköittäin

Osana määrällistä analyysiä tutkittiin kaikkien Patjaan kirjattujen kotietsintöjen (KEY) sekä käräjäoikeuden ratkaisujen suhdetta poliisiyksiköittäin. On selvää, että suuremmat poliisiyksiköt tutkivat enemmän rikoksia ja suorittavat myös enemmän kotietsintöjä, ja niiden suorittamista kotietsinnöistä tehdään siksi enemmän vaatimuksia. Vuosina 2014–2017 eniten vaatimuksia on kohdistunut Sisä-Suomen-, Helsingin-, Lounais-Suomen- ja Itä-Suomen poliisilaitoksiin, ja vastaavasti niiden suorittamista kotietsinnöistä on todettu absoluuttisesti eniten pakkokeinolain vastaisia elementtejä. (Ks. taulukko 3.)

Poliisiyksikkö	KEY 2014-2017	KäO ratkaisut (kpl)	KäO ratkaisut (% KEY)	Osin PKL:n vastainen (kpl)	Osin PKL:n vastainen (% KEY)
Sisä-Suomi pl.	7 082	22	0,31	4	0,06
Helsinki pl.	6 092	19	0,31	3*	0,05
Lounais-Suomi pl.	5 725	13	0,23	5	0,09
Itä-Suomi pl.	4 465	18	0,40	4	0,09
Oulu pl.	4 109	7	0,17	2	0,05
Pohjanmaa pl.	3 736	9	0,24	3	0,08
Itä-Uusimaa pl.	3 528	5	0,14	2	0,06
Länsi-Uusimaa pl.	3 178	3	0,09	0	0
Häme pl.	2 915	6	0,21	2	0,07
Kaakkois-Suomi pl.	2 143	5	0,23	2	0,09
Lappi pl.	2 104	4	0,19	1	0,05
Keskusrikospoliisi	744	-	-	-	-
Valtakunnallisesti	45 821	111	0,24	28	0,06

Taulukko 3. Käräjäoikeuden ratkaisujen kokonaismäärä (kpl), niiden ratkaisujen osuus, joissa käräjäoikeus todennut kotietsinnän joiltakin osin PKL:n vastaiseksi (kpl), sekä molempien suhteelliset osuudet (% KEY) verrattuna kaikkiin kotietsintöihin poliisiyksiköittäin. Rivit järjestetty kotietsintöjen kokonaismäärän (KEY 2014-2017) mukaan suurimmasta pienimpään. (*Yksi Helsingin poliisilaitosta koskeva ratkaisu julistettu erilliselle päätösasiakirjalle, ratkaisulaji ei tiedossa.)

Ratkaisujen suhteelliset määrät pysyvät kuitenkin koko lailla samassa haarukassa kuin valtakunnallisellakin tasolla (0,18–0,30; ks. taulukko 2), eikä suuria alueellisia eroja näyttäisi olevan. Vain kaksi tapausta kiinnittää huomion: Itä-Suomen poliisilaitoksen kotietsintöihin liittyvien laillisuusratkaisujen suhteellinen määrä kaikkiin laitoksen suorittamiin kotietsintöihin verrattuna on hieman koholla valtakunnalliseen tasoon nähden. Vastaava luku Länsi-Uudenmaan poliisilaitokselle erottuu muita pienempänä. Lisäksi Länsi-Uusimaata koskevissa ratkaisuissa ei ole todettu mitään pakkokeinolain vastaista. (Ks. taulukko 3.)

Ratkaisujen absoluuttiset lukumäärät ovat kuitenkin niin vähäisiä, että yksittäiset tapaukset suuntaan tai toiseen voivat riittää aiheuttamaan aineistossa havaittuja alueellisia eroja. Erot

voivat siksi ollakin vain näennäisiä. Ainakaan Itä-Suomen poliisilaitoksen osalta on turha vetää hätiköityjä johtopäätöksiä. Kielteisten ratkaisujen suhteellisia määriä tarkastellessa Itä-Suomen, ja samaan tasoon yltäneiden Lounais-Suomen ja Kaakkois-Suomen, luvut asettuvatkin samaan vaihteluväliin, kuin eri vuosien välinen vaihtelu valtakunnallisella tarkastelutasolla (0,04–0,09; ei esitetty taulukoissa).

Poliisiyksikkötason tarkastelu on joka tapauksessa perusteltua: heikotkin signaalit mahdollisista alueellisista eroista ovat mielenkiintoisia avauksia. Laadullisissa lisäselvityksissä voidaan niin haluttaessa arvioida, ovatko erot merkitseviä ja mistä ne johtuvat. Taustalla on todennäköisesti myös poliisista riippumattomia selittäviä tekijöitä: eroja voisikin poliisitoiminnan ohella tai sijaan selittää esimerkiksi yksittäisten asianajajien herkkyys suositella tätä prosessia asiakkailleen.

Valtakunnallisista yksiköistä vain Keskusrikospoliisi (KRP) on suorittanut kotietsintöjä vuosina 2014–2017 (ks. taulukko 3). Niitä on alueellisiin poliisilaitoksiin verrattuna paljon vähemmän, eikä niistä ole käsitelty tuomioistuimissa ainoatakaan. Osaltaan tätä selittänee ainakin KRP:n toiminnan keskittyminen lähtökohtaisesti vain kaikkein vakavimpiin rikoksiin. Tämän johdosta taas pakkokeinojen resursseihin ja laatuun on varaa kiinnittää enemmän huomiota, ja pakkokeinojen käytön edellytykset myös täyttyvät helpommin.

Muita poliisin valtakunnallisia yksiköjä ovat Suojelupoliisi ja Poliisiammattikorkeakoulu. Kotietsinnät eivät tilastojen valossa ole enää kuuluneet Suojelupoliisin tehtäviin vuosina 2014–2017, vaikka sillä tuolloin voimassa olleen lainsäädännön mukaan vielä oli toimivaltuudet niitä suorittaa. Poliisiammattikorkeakoulu taas keskittyy nimensä mukaisesti etupäässä poliisien koulutukseen.

4.1.3 Ratkaisut ja kotietsinnät rikoslajeittain

Taulukossa 4 on kuvattu kaikkien PolStatista poimittujen kotietsintöjen (KEY) sekä käräjäoikeuden ratkaisujen suhdetta kotietsintöjen perusteina olleisiin rikosepäilyihin rikoslajeittain. Rikoslajeittain tarkastellen huumausainerikosepäilyt ja omaisuusrikosepäilyt erottuvat täysin omassa suuruusluokassaan suorittujen kotietsintöjen kokonaisuudessa. Näihin rikoslajeihin liittyen on tehty myös absoluuttisesti eniten vaatimuksia kotietsinnän laillisuuden selvittämiseksi, mikä oli odotettavissa.

Rikoslajeittaisten suhteellisten osuuksien vaihtelu kertoo, että eri rikoslajeihin liittyvistä kotietsinnöistä on tarkastelujaksolla esitetty vaatimuksia erilaisella herkkyydellä. Eri rikoslajeihin liittyvät vaatimukset vaikuttavat myös menestyneen hiukan eri tavoin. (Ks. taulukko 4.) Taulukossa 2 kuvatusti koko aineistossa vaatimusten suhteellinen osuus on keskimäärin 0,24 (ajallinen vaihteluväli 0,18–0,30).

Rikoslaji (ja S-ilmoitukset)	KEY 2014-2017	KäO ratkaisut (kpl)	KäO ratkaisut (% KEY)	Osin PKL:n vastainen (kpl)	Osin PKL:n vastainen (% KEY)
Huumausainerikokset	18 284	51	0,28	15	0,08
Omaisuusrikokset	13 273	18	0,14	2	0,02
Henkeen ja terveyteen kohdistuneet	4 990	4	0,08	1	0,02
Rikoslain 42, 43 ta 44 lukua vastaan	2 236	5	0,22	2	0,09
S-ilmoitukset	2 166	6	0,28	1	0,05
Muut rikoslakia vastaan tehdyt rikokset	1 863	10	0,54	3	0,16
Seksuaalirikokset	1 305	0	0	0	0
Liikenne rikokset	902	2	0,22	1	0,11
Oikeudenkäyttöä, viranomaista ja yleistä järjestystä vastaan	573	1	0,17	0	-
Kaikki muut rikokset	118	0	-	-	-
Alkoholirikokset	104	3	2,88	2	1,92
Liikenne rikkomukset	7	-	-	-	-
Yhteensä	45 821	100*	-	27*	-

Taulukko 4. Käräjäoikeuden ratkaisujen kokonaismäärä (kpl), niiden ratkaisujen osuus, joissa käräjäoikeus todennut kotietsinnän joiltakin osin PKL:n vastaiseksi (kpl), sekä molempien suhteelliset osuudet (% KEY) verrattuna kaikkiin kotietsintöihin rikoslajeittain. Rivit järjestetty kotietsintöjen kokonaismäärän (KEY 2014-2017) mukaan suurimmasta pienimpään. (*11 ratkaisun osalta tieto epäilyistä rikoksesta puuttuu.)

Huumausainerikosepäilyihin liittyvistä kotietsinnöistä esitetään vaatimuksia hiukan keskimääräistä enemmän myös suhteellisesti tarkasteltuna. Lisäksi absoluuttisesti suurin osa poliisin kannalta kielteisistä ratkaisuista koskee huumausaineisiin liittyviä kotietsintöjä, vaikkei kielteisten ratkaisujen suhteellinen osuus olekaan poikkeuksellinen. Muiden epäiltyjen rikoslakirikosten osalta ratkaisuja on suhteellisesti vielä paljon enemmän kuin huumausainerikoksiin liittyen, ja yli kaksi kertaa keskimääräistä enemmän. Lukujen valossa muihin epäilyihin rikoslakirikoksiin liittyvät vaatimukset ovat myös menestyneet hiukan keskimääräistä paremmin. (Ks. taulukko 4.)

Vastaavasti epäiltyjen omaisuusrikosten ja etenkin henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten osalta vaatimuksia on esitetty suhteellisesti paljon vähemmän, ja ne ovat myös menestyneet keskimääräistä huonommin. Seksuaalirikosepäilyjen osalta vaatimuksia ei ole tutkimusaineiston valossa esitetty lainkaan (joskin 11 ratkaisun osalta tieto rikoslajista puuttuu). (Ks. taulukko 4.)

Rikoslain 50 luvun mukaisesti huumausainerikosepäilyihin liittyvien ratkaisujen kohonnutta määrää selittänevät ainakin kaksi KKO:n ennakkopäätöstä, joissa molemmissa huumausaineen käyttökäytökäytäntöihin liittyneet kotietsinnät todettiin pakkokeinolain vastaisiksi (ks. luvut 2.7.1 ja 2.7.2). Tulosten tarkastelun kannalta riittää, kun ymmärtää, että myös vaatimusten esittäjät voivat olla näistä ratkaisuista tietoisia ja oletettavasti tällöin kyseenalaistavat samankaltaisten tapausten laillisuuden herkemmin kuin aikaisemmin.

Muiden rikoslakirikosten ratkaisut koskevat kahdeksassa tapauksessa kymmenestä epäilyä laittomasta uhkauksesta ja yhdessä tapauksessa kiihottamista kansanryhmää vastaan: voidaan ainakin kysyä, puolustavatko niin kutsutuista vihapuherikoksista epäillyt oikeuksiaan kärkkäämmin. Entä tyytyvätkö omaisuusrikoksista ja väkivaltarikoksista epäillyt herkemmin kohtaloonsa, vai ovatko tapaukset muuten vain lainsäädännöllisesti

selkeämpiä? Ja voisiko epäiltyihin seksuaalirikoksiin liittyvä häpeä vaikuttaa halukkuuteen käräjäidä?

Epäiltyjen alkoholirikosten aivan omaa luokkaansa olevat suhteelliset osuudet selittyvät edellisten sijaan puhtaasti sillä, ettei niitä koskien juurikaan suoriteta kotietsintöjä. Nyt aineistoon vain on osunut eräs isompi tutkintakokonaisuus, jonka kaikista kolmesta eri kotietsinnästä (eri aikoihin, eri osoitteisiin, eri kohdehenkilöt) on vaadittu laillisuusarviota. – Ylipäätään en ole antanut paljoakaan painoarvoa rikoslajeille, joihin kohdistuu kokonaisuudessaan alle 1000 kotietsintää tarkastelujaksolla.

Liikenerikkomuksesta ankarin rangaistus taas on sakkoa (Tieliikennelaki 267/1981:n 103 §), joten kotietsintään se ei anna toimivaltaa. Taulukossa 4 nähtävien yksittäistapausten kohdalla kyse voisi olla esimerkiksi paikanetsinnän kirjaamisesta virheellisesti kotietsinnäksi.

Rikosilmoitusten lisäksi kotietsintöjä kirjataan vuosittain 500–600 sekalaisilmoitukseen (S-ilmoitus). Noin puolessa tapauksista on kyse virka-avusta toiselle viranomaiselle, jolloin muuten kuin rikosepäily perusteella tulee soveltuvin osin noudattaa pakkokeinolain säädöksiä yleisestä kotietsinnästä henkilön löytämiseksi. Kaikki kuusi käräjäoikeuden ratkaisua liittyivätkin juuri tällaisiin kotietsintöihin. – Näissä tapauksissa kotietsinnän laillisuutta voidaan vaatia arvioitavaksi täysin samaan tapaan kuin rikosepäilyjen suhteen, eivätkä ratkaisujen määrä tai vaatimusten menestyminen eroa merkittävästi keskiverrosta.

4.2 Vaatimusten yksilöinti

Käräjäoikeudelle vaatimuksia esittäneet olivat aineiston 111 tapauksessa enimmäkseen epäillyn asemassa (83 kpl) ja lisäksi kaksi etsityn henkilön asemassa. Epäillyn tai etsityn kanssa samassa taloudessa asuvia oli kahdeksassa tapauksessa. Muussa kuin epäillyn tai etsityn henkilön hallinnassa olevassa paikassa toimitettuja kotietsintöjä oli 13 tapauksessa. Viidessä tapauksessa ei ollut tietoa vaatimuksen esittäjän asemasta eikä myöskään rikoslajista, sillä tapaukset oli jätetty käsittelemättä yksilöimättä vaatimusten tarkempaa sisältöä ratkaisuisa.

Alkuperäinen tarkoitukseni oli tilastoida myös miltä osin vaatimukset koskevat 1) kotietsinnän edellytyksiä ja missä määrin 2) läsnäoloa tai 3) menettelyä kotietsinnällä. Vaatimukset ovat kuitenkin vapaamuotoisia, ja vaikka osasta paistaakin ymmärrys juridiikasta (tai ovat suoraan asianajajan laatimia) ja vaaditut seikat on tuotu selkeästi esille, on mukana runsaasti myös niin sanotulla kansankielellä ilmaistuja vaatimuksia. Pientä osaa vaatimuksista voisi kuvata ennemminkin tunteiden vuodattamiseksi kuin asiaan keskittyviksi hakemuksiksi. – Lisäksi osa hakijoista vaikuttaa vaativan kaikkea mahdollista tutkittavaksi, ikään kuin varmuuden vuoksi.

Tilastoinnin sijaan vaatimusten tarkempaa sisältöä voisi tutkia lisää laadullisen analyysin keinon. Vaatimusten syvällisempi laadullinen tarkastelu ei kuitenkaan kuulunut tämän työn tavoitteisiin.

4.2.1 Eroavaisuus käräjäoikeuksien laintulkinnassa

Kysymys liittyy tapauksiin, joissa vaatimuksen yksilöinti on tulkinnanvarainen tai puutteellinen, mutta viranomaiselle toimitettu asiakirja on silti ymmärrettävissä pakkokeinolain 8 luvun 18 §:n mukaiseksi vaatimukseksi.

Vaikka lainsäätäjän tarkoitus (ks. luku 2.8) on ollut, että vaatimuksesta kävisi selkeästi ilmi mitä vaaditaan, ei tämä ole täysin toteutunut. Koska vaatimukset eivät usein ole yksi yhteen lakitekstin kanssa, ovat käräjäoikeudet tehneet toisistaan poikkeavia tulkintoja epäselvien vaatimusten osalta.

Osa käräjäoikeuksista tulkitsee vaatimusta hakijan eduksi yleistäen sen koskemaan kaikkia kolmea mahdollista seikkaa, jos yksilöinti on puutteellista. Ainakin Pohjois-Savon käräjäoikeus on kuitenkin epäselvissä tapauksissa vastannut vaatimuksen esittäjälle korjauskehotuksella, jossa on pyydetty *”lyhyesti ja selkeästi ilmaisemaan miltä osin”* kotietsintä halutaan tutkittavan.

Mielestäni havaittu eroavaisuus oli tärkeää raportoida, vaikkei se tämän työn kannalta kovin keskeistä olekaan. Se vaikutti kuitenkin siten, etten kyennyt vastaamaan yhteen alkuperäisistä tutkimuskysymyksistä, sillä käytäntö ei vastannut säädösperustan asettamia odotuksia.

4.3 Osittain pakkokeinolain vastaisiksi todetut kotietsinnät

Poliisi joutuu usein tulkitsemaan lakia kotietsintätilanteissa. Säädöstekstit ja niiden aikaisemmat tulkinnat eivät mitenkään voi kattaa kaikkia reaali maailman tilanteita. Vaikka käräjäoikeuden ratkaisut eivät ole velvoittavia ennakkopäätöksiä, voi niistäkin saada tukea uusiin tilanteisiin. Yhtä kaikki, pakkokeinojen käyttöä ei tule tulkinnanvaraisissa tilanteissa myöskään arastella: viime kädessä linjaus saadaan KKO:sta, ja näin pitääkin olla.

Ratkaisuja, joissa poliisin toimenpiteet on katsottu osittain lainvastaisiksi, oli aineistossa yhteensä 28 kappaletta. Niiden kaikkien yksityiskohtainen kuvailu ja kattava käräjäoikeuden perustelujen analyysi on erillisen tutkimustyön aihe. Seuraavassa on kuitenkin lyhyesti kuvattu muutamia keskeisimpiä ongelmakohtia tapausesimerkkejä käyttäen. Edellytysten osalta havainnot koskettavat ehkä enemmän pidättämiseen oikeutettuja virkamiehiä, mutta menettelyssä tapahtuvia virheitä voi jokainen kotietsinnöissä mukana oleva virkamies osaltaan vähentää.

Kaikki lainaukset ovat suoraan käräjäoikeuden ratkaisuksista (nimet korvattu kirjaimilla), jollei muuta mainita. Mainitsen käräjäoikeuden diaarinumerot kuitenkin vain muutamassa

sellaisessa tapauksessa, joissa kuvittelen osan lukijoista mahdollisesti haluavan tutustua juuri kyseisen ratkaisun perusteluihin yksityiskohtaisemmin.

4.3.1 Muotomääräykset

Osassa tapauksista kyse on jossain määrin vähäisemmistä virheistä. Ainakin yhdessä tapauksessa Etelä-Pohjanmaan käräjäoikeus oli tämän myös suoraan todennut. Edellytykset ovat olleet kunnossa ja menettely on ollut kunnossa muuten, mutta etsinnän toimittaja on laiminlyönyt toimitustodistajan nimeämisen. ”*Poliisin huolimattomuus on lievä eikä kysymyksessä olevassa tapauksessa poliisin vähäisestä menettelyvirheestä ole aiheutunut C:lle vahinkoa.*” Ja samassa yhteydessä on toisen samassa taloudessa asuvan osalta lisäksi vielä unohdettu antaa mukana ollut etsintäpäätöksen jäljennös.

Viitaten luvussa 2.4 käsitellyyn läsnäolosäädökseen ja sen taustoihin, olisi myös mielenkiintoista tietää kumpi on pahempi menettelyvirhe: se, että 1) toimitustodistaja jää nimeämättä, kuten edellä, vai 2) myös toimitustodistajaksi nimetty partiokaveri osallistuu aktiivisesti etsintätoimenpiteisiin.

Vähän jo merkittävämmässä tapauksessa Etelä-Karjalan käräjäoikeuden ratkaisussa todetaan, että menettely on ollut osittain säännösten vastainen: epäillylle ei ole riittävän selkeästi kerrottu oikeudesta saada pyynnöstä kotietsintäpäätöksen jäljennös, eikä ole ilmoitettu oikeudesta saattaa kotietsintä tuomioistuimen tutkittavaksi.

Eräässä Pirkanmaan käräjäoikeudessa käsitellyssä tapauksessa poliisin puolesta esitettiin, että epäilty oli tunnetusti vaikeasti tavoitettavissa ja tieto kotietsinnästä oli tarkoitus antaa hänelle tavattaessa. Käräjäoikeus katsoi, että tiedonantoa kotietsinnästä ei olisi tullut jättää tällaisen sattumanvaraisen tapahtuman varaan. Tiedot olisi voitu esimerkiksi toimittaa epäillyn asuntoon kirjeitse, ja siten olisi täytetty laissa tarkoitettu tiedonantovelvollisuus.

Muotomääräysten kanssa pitää olla tarkkana. Toimitustodistajan nimeäminen ja pakkokeinon kohdehenkilölle tehtävät ilmoitukset ovat suoraan lakiin kirjattuja virkavelvollisuuksia (ks. luvut 2.4 ja 2.5). Kuulustelujen osalta varsinkin ilmoitusten tärkeydestä puhutaan nykyään enemmänkin, ainakin poliisikoulutuksessa, mutta pakkokeinojenkin osalta laiminlyönnit voivat jossain vaiheessa muodostua kynnyskysymykseksi. Huomautan vielä, että kommenttini koskee kotietsintään liittyviä muotomääräyksiä yleisesti, eikä nimenomaisesti edellä esimerkkeinä käyttämiäni ratkaisuja.

4.3.2 Vihjetiedot rikosepäilyyn perustana

Vihjetietoihin perustuvissa rikosepäilyissä tulee edetä harkintaa käyttäen (ks. myös luku 2.3.1), vaikka vihjeet tulisivat viranomaisen kautta. Kahdessa perusmuotoiseen huumausainerikosepäilyyn liittyvässä tapauksessa eri puolilta Suomea Vantaan ja Ylivieska-Raahen käräjäoikeudet (nykyisin osina Itä-Uudenmaan ja Oulun

käräjäoikeuksia) ovat päätyneet siihen, ettei edellytyksiä kotietsintöihin ole ollut olemassa vihjetiedon perusteella.

Vantaan käräjäoikeuden ratkaisussa 17/518 (diaarinumero PK17/399) käsitelty rikosepäily on syntynyt Tullin kautta saadun yksittäisen kansalaisen antaman kannabiskasvattamoa koskevan vihjeen perusteella. Poliisipartio on käynyt paikalla ja nähnyt *”asunnon ikkunan edessä foliotyyppisen peitteen”*. Folion käyttäminen kasvattamoissa on yleistä, joten havainto on tukenut rikosepäilyä. Lisäksi poliisi on *”suorittanut asuntoon rekisteritarkastuksia sen selvittämiseksi, oliko asunto oikea”*.

Kotietsinnällä vihjetieto on osoittautunut vääräksi, ja poliisi on keskeyttänyt kotietsinnän sen suorittamisen alkuvaiheessa. Lopputuloksella ei ole merkitystä pakkokeinon käytön arvioinnissa, sillä päätökset tehdään sen hetkisen parhaan tiedon valossa. Joka tapauksessa käräjäoikeus on kattavan arvioinnin jälkeen todennut, ettei kotietsinnän toimittamiselle ole ollut edellytyksiä.

Asiaan liittyy kuitenkin myös sellainen seikka, ettei poliisi ole vastineessaan syystä tai toisesta tuonut ilmi mitään vihjeeseen liittyviä yksityiskohtia: *”edellä selostetun kaltaisen vihjetiedon vailla tarkempaa selvitystä ei voida katsoa riittävä täyttämään syytä epäillä-kynnystä.”*

Tuntematta tapauksen taustoja en voi arvioida, mistä on lopulta ollut kyse. Silti tämän ja useamman muunkin ratkaisun kohdalla heräsi sellainen ajatus, että lopputulos olisi voinut olla myös päinvastainen, mikäli poliisi vain olisi perustellut toimenpiteet käräjäoikeudelle paremmin. – Yksityiskohtien ilmaisematta jättämiseen voi tietysti olla erittäin hyviäkin salassapittoa tai muuten poliisin taktiikkaan tai tutkintaan liittyviä seikkoja, jotka korostuvat vastineen laatuun poliisin harkinnassa enemmän kuin yksittäisen pakkokeinokäsittelyn mahdollinen kielteinen ratkaisu.

Ylivieska-Raahen käräjäoikeuden ratkaisussa 17/253 (diaarinumero PK17/494) oli pätkinänkuoressa kyse siitä, ettei saman rikoslajin entisyyskään yhdessä vihjetiedon kanssa välttämättä riitä: *”Poliisi oli kuullut toisen asian tutkinnan yhteydessä kuullulta henkilöltä, että tuon henkilön poika oli saanut naapurissa asuneelta D:ltä muuntohuumeita ja mennyt siitä sekaisin.”*

Vihjetieto ei siis edes perustunut vihjeen antajan omaan havaintoon, mutta koska D:llä oli lisäksi vuosia aikaisempi kytkös huumauserikollisuuteen, suoritti poliisi kotietsinnän myös D:n kotiin osana neljän samanaikaisen kotietsinnän operaatiota. Käräjäoikeus totesi, ettei kotietsinnän toimittamiselle ollut edellytyksiä. – Kotietsintäpäätöksen tehnyt rikoskomisario on kylläkin ilmoittanut tyytymättömyydestä päätökseen, mutta tämän työn aineiston perusteella ei ole tietoa etenikö asia lopulta Rovaniemen hovioikeuteen.

4.3.3 Kotietsinnän kuvaaminen

Satakunnan käräjäoikeuden ratkaisussa 15/647 (diaarinumero PK15/1380) kahdesta kiihottamisesta kansanryhmää vastaan, sekä uskonrauhan rikkomisesta ja virkamiehen väkivaltaisesta vastustamisesta epäilty E on vaatinut käräjäoikeutta tutkimaan kaikki lain mahdollistamat seikat.

Kotietsinnän edellytykset ja läsnäolo ovat olleet lainmukaisia. Menettelykin on ollut muuten kunnossa, mutta E:tä on estetty kuvaamasta kotietsintää ottamalla kamera pois ja sammuttamalla se. Käräjäoikeus on katsonut, että *”koska kotietsinnän kuvaamisella ei ole ollut saavutettavissa enempää tietoa kuin läsnäololla ja koska kuvaamisen kieltämiselle ei ole esitetty hyväksyttävää perustetta, kotietsinnässä laillisesti läsnä olleen henkilön rajoittaminen kieltämällä tästä kuvaaminen ei ole ollut pakkokeinolain 8 luvun 6 §:n 3 momentissa edellytetyllä tavalla välttämätöntä.”*

En tunne tämänkään tapauksen taustoja tarkemmin. Lisäksi pidättämiseen oikeutettu virkamies on ilmoittanut tyytymättömyydestä ratkaisuun, enkä tiedä miten asia on sen jälkeen edennyt. Aiheena kuvatuksi tuleminen työtehtävillä herättää joka tapauksessa ajatuksia.

Kuka tahansa voisi kokea lupaa kysymättä kuvatuksi tulemisen epämiellyttävänä. Julkisillakin paikoilla kuvaaminen voi olla tungettelevaa, etenkin jos kuvaaja pyrkii väkisin lähelle. Lisäksi, virkatehtäviään hoitavaa poliisia kuvaavien joukossa on, poliisin asiakaskunnan mukaisesti, keskimääräistä hankalampiakin henkilöitä.

Kuvaamisen kieltäminen ei voi kuitenkaan perustua mielivaltaan: jos lainmukaisia perusteita ei ole, ei kuvaamista saa kieltää. Vastaavasti on paljon tilanteita, joissa kuvaamisen kieltäminen on perusteltua. Silloinkaan perusteita ei aina osata tuoda julki.

4.3.4 Liikkumisvapaus ja viestinnän vapaus

Pohjois-Karjalan käräjäoikeuden ratkaisun 15/572 (diaarinumero PK15/1186) mukaan muun kuin rikoksesta epäillyn, F:än, luokse tehdyssä kotietsinnässä ei ole menetelty pakkokeinolain edellyttämällä tavalla siltä osin kuin 1) F:ää on estetty poistumasta kotietsintäpaikalta 2) F:än puhelimen käyttö on estetty ja 3) puhelin on otettu poliisin haltuun. Poistumisen estämisellä on tavoiteltu sitä, ettei F poistuisi pihamaalla olevalla ajoneuvolla, ennen kuin siihen on kohdistettu paikanetsintä. Soittamisen estämisellä on haluttu estää tietojen välittyminen F:än sisarelle, jonka puolisolla on ollut liityntä tutkittavana olevaan rikokseen. Tietojen välittyminen olisi poliisin vastineen mukaan voinut vaarantaa kotietsinnän tarkoituksen ja esitutkinnan toimittamisen.

Perustuslain 7 §:n 3 momentin mukaan *”henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta”*. Käräjäoikeus katsoo, ettei laissa säädetty perustetta ole esitetty: *”ei ole väitetty, että F:än poistuminen olisi estetty rikoksilta tai häiriöiltä suojaamiseksi, sen vuoksi, että F:än*

läsnäolo olisi ollut tarpeen rikoksen selvittämiseksi tai että F:lle olisi annettu velvoite jäädä paikalle hänen tultua tavatuksi rikospaikalta tai sen läheisyydestä.”

Tieto kotietsinnästä taas on kärjäoikeuden mukaan ollut viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 24 §:ssä tarkoitettu tieto, ja poliisin ”*kertomuksesta ei ilmene, että mainittuun kanssaepäilyyn olisi ollut tarkoituksena kohdistaa tutkintatoimenpiteitä tai pakkokeinoja samassa yhteydessä. Ottaen lisäksi huomioon, ettei muualla oleskeleva kanssaepäily tai muukaan taho olisi voinut vaikeuttaa tai aiheuttaa vaaraa asian selvittämiseksi jo käynnissä olevassa kotietsinnässä, tiedonvälittämisen estämiselle ei ole ollut esitutkinnan turvaamiseen liittyvää perustetta.”*

4.3.5 Tilaisuus olla etsinnässä saapuvilla

Aineistossa oli useita ratkaisuja, joiden mukaan poliisin toimenpiteisiin sisältyi lainvastaisia elementtejä läsnäolon osalta. Pakkokeinolain 8 luvun 5 §:n 2 momentin mukaiselle henkilölle on lähtökohtaisesti ”*varattava tilaisuus olla etsinnässä saapuvilla*” (ks. myös luku 2.4).

Ratkaisussa puitiin muiden muassa sitä, kuinka perusteellisin toimin kohdetta on pyrittävä tavoittelemaan ja kuinka pitkään. Ja jos kohdehenkilö onkin tavoitettu, mutta hän ei ole itse tullut paikalle, onko hän kuitenkin tullut tietoisesti oikeudestaan kutsua todistaja? Entä millainen on suhteellisuusperiaate huomioiden merkittävä viivytys, jonka perusteella läsnäolo-oikeuden varaamisesta voidaan poiketa? – Ja jos läsnäolo ei millään 2 momentin mukaisella tavalla ole toteutunut, onko saman momentin jälkipuoliskon mukaisesti kotietsinnästä ja siihen liittyvistä oikeuksista ilmoitettu ”*viipymättä*”?

Helsingin kärjäoikeuden vuoden 2017 päätöksessä numero 2916 (diarinumero PK17/6357) käsiteltiin epäiltyyn petoskokonaisuuteen Helsingissä pidätettynä olleen G:n tilaisuutta olla saapuvilla kotietsinnässä G:n ja kateissa olleen kanssaepäilyyn yhteiskäytössä olleeseen asuntoon Tampereella.

Poliisin vastineen mukaan kotietsintä oli tehtävä kiireellisesti sekä rikoksiin liittyvän kateissa olevan omaisuuden että rikoskumppanin löytämiseksi. ”*Epäillyn kuljettaminen Tampereelle olisi viivyttänyt toimenpidettä merkittävästi ja haitannut ison asiakokonaisuuden selvittämistä.*” Etsintä myös ajoittui viikonloppuun, jolloin vain välttämätön resurssi oli käytettävissä, minkä lisäksi G:n vangitsemisvaatimuksen määräaika oli kulumassa umpeen.

Kärjäoikeus totesi useamman sivun perusteluissaan muiden muassa, että kotietsinnän sinänsä hyväksyttävän kiireellisyyden rikostutkinnalliset syyt eivät yksinään oikeuta poikkeamaan läsnäolotilaisuuden varaamisvelvollisuudesta. Myöskään resurssipula tai vangitsemisvaatimuksen määräaika eivät olleet kärjäoikeuden mukaan hyväksyttäviä syitä.

Lisäksi läsnäoloa koskeissa ratkaisuissa on sivuttu sitä, ettei pelkkä fyysinen paikallaolo riitä, vaan etsintää pitää myös saada seurata. Hyväksyttävät syyt rajoittaa mahdollisuutta seurata etsintää on lueteltu menettelypykälän (PKL 8 luku 6 §) 3 momentissa. Lainvastaisiksi tulkittuja etsinnän seuraamisen rajoittamisia on ollut useassa tapauksessa.

4.3.6 Huumausaineen käyttörikosepäilyt

Lopuksi, on todettava hiukan yllättäenkin, että yhteensä peräti viidessä eri ratkaisussa vuosilta 2016–2017 oli kyseessä sellainen huumausaineen käyttörikosepäily, jonka perusteella ei olisi saanut toimittaa kotietsintää. Kaikissa käräjäoikeuden ratkaisuissa viitattiin suoraan KKO:n ennakkopäätöksiin 2014:57 ja 2014:58 (ks. luvut 2.7.1 ja 2.7.2), siis 2–3 vuotta ennakkopäätösten jälkeen.

Jokainen tapaus on tietysti jossain määrin yksilöllinen. Tutkimani aineiston ja KKO:n ratkaisujen perusteella kannattaa huumausaineen käyttörikosepäilyjen kohdalla kuitenkin miettiä erityisen tarkasti kotietsinnän käyttöä, varsinkin suhteellisuusperiaatteen näkökulmasta.

5 YHTEENVETO

Poliisin vuosina 2014–2017 toimittamista yleisistä kotietsinnöistä on Manner-Suomesta yhteensä 111 käräjäoikeuden ratkaisua perustuen pakkokeinolain 8 luvun 18 §:n mukaisiin vaatimuksiin. 28 ratkaisussa, eli keskimäärin seitsemässä tapauksessa per vuosi, kotietsinnän edellytykset, menettely tai läsnäolo-oikeuden toteutuminen eivät ole käräjäoikeuden mukaan olleet kaikilta osin pakkokeinolain mukaisia. Kokonaisuuteen nähden tällaisia ratkaisuja on kuitenkin vähän: niiden osuus suhteessa kaikkiin poliisin suorittamiin kotietsintöihin on vain noin 0,06 prosenttia.

Poliisiyksiköittäin tarkastellen on havaittavissa vähäisiä alueellisia eroja ratkaisujen suhteellisissa määrissä. Kielteisten ratkaisujen osalta erot kuitenkin tasoittuvat. Ylipäätään erot voivat johtua myös poliisista riippumattomista taustatekijöistä tai olla ratkaisujen pienestä kokonaismäärästä johtuen vailla merkitystä.

Rikoslajeittain tarkastellen on havaittavissa selkeämpiä eroja. Erityisesti epäiltyihin huumausainerikoksiin ja muihin rikoslakirikoksiin, lähinnä laittomiin uhkauksiin, liittyen vaatimuksia laaditaan keskimääräistä herkemmin. Näistä jälkimmäiset ovat myös menestyneet käräjillä hiukan keskimääräistä paremmin.

Vastaavasti väkivalta- ja omaisuusrikoksista epäillyt ovat esittäneet vaatimuksia suhteellisesti harvemmin ja ovat myös menestyneet vaatimuksissaan muita huonommin. Lisäksi seksuaalirikosepäilyihin liittyviä ratkaisuja ei ole ollut tarkasteluajanjaksolla lainkaan.

Ylivoimaisesti eniten vaatimuksia kotietsinnän laillisuuden selvittämiseksi ovat esittäneet rikoksista epäillyt tai etsinnällä tavoitellut henkilöt. Noin viidenneksessä tapauksista vaatimuksen esittäjä oli joko samassa tai eri taloudessa asuva muu henkilö, jonka luona kotietsintä oli toimitettu. Vaatimusten laatu vaihtelee säädöksiin sidotuista, tarkoin yksilöidyistä hakemuksista kansankielisiin, osassa tapauksista jopa sekaviin kirjoituksiin. Käräjäoikeuksien välillä havaittiin eroja suhtautumisessa epäselviin vaatimuksiin.

Poliisin kotietsintätoimenpiteistä pakkokeinolain vastaisiksi todetut asiat vaihtelevat vähäisistä menettelyvirheistä vakavampiin. Ongelmat ovat liittyneet 1) puutteisiin kohdehenkilölle tehtävissä ilmoituksissa, 2) rikosepäilyn perustana olleisiin vihjetietoihin, 3) kotietsinnän kuvaamisen kieltämiseen, 4) puhelimen käytön ja poistumisen estämiseen, 5) oikeuteen olla läsnä ja seurata kotietsintää sekä 6) puutteellisiin kotietsinnän edellytyksiin.

5.1 Luotettavuuden arviointi

Tässä työssä aineiston, menetelmien ja tulosten luotettavuutta on pyritty arvioimaan aina kunkin osa-alueen yhteydessä. Mielestäni näin on tarkoituksenmukaisempaa kuin käsitellä luotettavuutta yksityiskohdista irrallaan työn lopuksi.

Tiivistetysti todettakoon, että osana työtä on käräjäoikeuksien avustuksella koottu tutkimusaineisto, jota voidaan perustellusti pitää melko luotettavana ja kattavana. Sekä käräjäoikeuksien ratkaisuihin, että vertailuaineistona käytettyyn PolStat-tilastoaineistoon sisältyy kuitenkin pieniä puutteita ja epätasmuksia. Mitään systemaattista virhettä näistä ei silti tuloksiin aiheudu. Myöskään otantaan tai tulosten yleistettävyyteen liittyviä ongelmia työssä ei esiinny, sillä otos on tässä lähes sama kuin koko populaatio.

Laadullisten tulosten osalta työn tekijän subjektiivisuutta on mahdotonta kokonaan eliminoida. Vaikka sisällönanalyysissä pyritäänkin objektiivisuuteen, on ilmeistä, että tekijän tausta ja lähtöoletukset vaikuttavat jossain määrin myös lopputulokseen. Tämäkään ei muodostu sikäli ongelmaksi, että laadullisen tarkastelun osalta ei ole edes pyritty esittämään mitään absoluuttisia totuuksia. Tarkoitus on ainoastaan kiinnittää lukijan huomiota seikkoihin, joihin käräjäoikeudetkin ovat huomiotaan kiinnittäneet.

6 LOPUKSI

Nähdäkseni olen onnistunut vastaamaan työn alussa määriteltyihin tutkimuskysymyksiin melko hyvin sekä tuottamaan uutta tietoa poliisitoimintaan liittyvistä yksityiskohdista. Ainakin lainvastaisiksi todettujen toimintatapojen käsittelystä uskon olevan konkreettista hyötyä aihepiiristä kiinnostuneille virkamiehille. Ja vaikka työssä esitetyt määrälliset tulokset ja niistä vetämäni johtopäätökset ovatkin osittain vain suuntaa antavia, heikkoja signaaleja, lisäävät nekin omalta pieneltä osaltaan ymmärrystä kokonaisuudesta ja toivottavasti myös herättävät ajatuksia.

Opinnäyteprosessi oli pitkä ja jokainen työvaihe myös työläämpi kuin olin etukäteen arvioinut. Toisaalta työtä tehdessä innostuin myös tekemään asioita perusteellisemmin kuin olin suunnitellut. Onneksi aloitin opinnäytetyön tekemisen hyvissä ajoin jo ennen poliisiopintoihin kuuluvaa työharjoittelua, sillä pelkästään aineiston keruussa käräjäoikeuksista kesti useampi kuukausi. Tämä ei ollut tietenkään intensiivistä työskentelyä, vaan aikaa kului lähinnä odotellessa vastauksia ja lisätietoja.

Työharjoittelun aikana opinnäytetyöni eteni vain vähän, kun keskittyminen oli käytännön poliisitöissä. Kokonaisuuden kannalta uskon pitkistäkin tuumaustauoista kuitenkin olleen enemmän hyötyä kuin haittaa. Tutkimussuunnitelma ja työn konkreettiset tavoitteet ehtivät vielä selkiytyä alitajuisesti, ja sain myös analyysiin uusia oivalluksia sen kestäessä.

Työmäärästä huolimatta on ollut erittäin mielenkiintoista käydä läpi käräjäoikeuden ratkaisuja ja ottaa niistä oppia, vaikka läheskään kaikkea sitä en ole tähän työhön kyennyt raportoimaan. Toivonkin, että tekemäni pohjatyö myös tasoittaa tietä samasta aihepiiristä myöhemmin opinnäytetyötä tekeville. Omia ideoitani mahdolliselle jatkotutkimukselle olen koonnut seuraavaan lukuun.

6.1 Ajatuksia jatkotutkimuksesta

Kuten jo aikaisemmin todettiin, jäi minulta pienen lapsuksen takia hankkimatta kattavat tiedot ratkaisujen lainvoimaisuuksista. Ne olisi hyvä selvittää. Se onnistunee aika helposti yhteenvetotaulukon diaarinumeroiden perusteella. Tämän jälkeen voisi esimerkiksi täydentää aineistoa hankkimalla hovioikeuteen asti edenneiden tapausten ratkaisut. En usko, että niitä on kovin paljon.

Vaihtoehtoisesti voisi edetä suoraan laadulliseen tutkimukseen. Yhteenvetotaulukon perusteella voisi suunnitella sopivan tutkimusotoksen haluamallaan kriteereillä – esimerkiksi tätä työtä syvällisempi analyysi poliisin kannalta kielteisten ratkaisujen perusteluista – tai suunnata mielenkiinnon edelleen koko aineistoon: myös poliisin kannalta myönteisissä ratkaisuissa on hyviä perusteluja, joita kannattaisi ottaa mukaan laadulliseen analyysiin.

Myös kotietsinnöistä päättäneitä päällystöön kuuluvia virkamiehiä voisi halutessaan haastatella, mutta ennen yhteydenottoja kannattaa tarkistaa tutkimusluvat kuntoon. Samoin tiedossa olevien rikosilmoitusnumeroiden perusteella voisi ainakin teoriassa paneutua poliisin rekistereihin tallennettujen määräysten ja pöytäkirjojen syvällisempään analyysiin, mutta siihen on varmaankin opiskelijana vaikeampi saada tutkimuslupaa.

6.2 Kiitokset

Kiitos työtä ohjanneille Pauliina Potilalle ja Lauri Haapaniemelle arvokkaasta avusta ja palautteesta. Haapaniemelle kiitos myös tutkimusaiheen ideoimisesta. Lisäksi useat Poliisiammattikorkeakoulun opettajat auttoivat minua eri tavoin oikeudellisissa, kielellisissä ja metodologisissa kysymyksissä: kiitos myös kaikille teille.

Eriyiskiitos kaikille käräjäoikeuksille ja aineistopyyntöjäni niissä käsitelleille virkamiehille. Ilman yhteistyötä näin kattavan tutkimusaineiston kerääminen olisi ollut mahdotonta.

LÄHTEET

Anttila, Pirkko 2014: Tutkimisen taito ja tiedon hankinta -verkkomateriaali. Metodix. Luettavissa: <https://metodix.fi/2014/05/17/anttila-pirkko-tutkimisen-taito-ja-tiedon-hankinta>. Luettu 6.10.2019.

EOAK 636/2007. Kotietsinnän edellytykset ja menettely etsinnässä.

HE 32/2001 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien riita-asiain valmistelua, pääkäsittelyä sekä hakemusasioiden käsittelyä koskevien säännösten muuttamisesta.

HE 52/2002 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi esitutkintalain ja pakkokeinolain sekä eräiden näihin liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 222/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

Helminen, Klaus & Fredman, Markku & Kanerva, Janne & Tolvanen, Matti & Viitanen, Marko 2014: Esitutkinta ja pakkokeinot. 5., uudistettu painos. Helsinki, Talentum.

Helsingin hovioikeuden ratkaisu R17/1256.

Husa, Jaakko & Mutanen, Anu & Pohjolainen, Teuvo 2008: Kirjoitetaan juridiikkaa. Ohjeita oikeustieteellisten kirjallisten töiden laatijoille. 2., uudistettu painos. Helsinki, Talentum.

Immonen, Jaska 2017: Kotietsinnästä tehdyt valitukset. Poliisiammattikorkeakoulu. AMK-opinnäytetyö.

K 15/2006 vp. Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus oikeuskanslerin virkatoimista ja lain noudattamista koskevista havainnoista vuodelta 2005.

KKO 2014:57.

KKO 2014:58.

KKO 2017:20.

KKO 2018:80.

KKO VL 2018-50.

KvantiMOTV. Kvantitatiivisten menetelmien tietovaranto -verkkomateriaali. Tampereen yliopisto. Luettavissa: <https://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/intro.html>. Luettu 6.10.2019.

LaVM 44/2010 vp – HE 222/2010 vp. Lakivaliokunnan mietintö 44/2010 vp. Hallituksen esitys esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

Lönnroth, Kaarle & Saukoniemi, Teemu & Springare, Sanna & Rantaeskola, Satu 2014: Etsintä. Teoksessa Rantaeskola, Satu (toim.) 2014: Pakkokeinolaki. Kommentaari. Tampere, Poliisiammattikorkeakoulu., 203–292.

Poliisin tilastopalvelu. Luettavissa: <https://www.polamk.fi/tki/tilastopalvelu>. Luettu 20.9.2019.

Soininen, Marjaana 1995: Tieteellisen tutkimuksen perusteet. Turku, Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Tammi.

LIITE. Yhteenvedotaulukon tiedot.

Yhteenvedotaulukoon kootut tiedot

KäO = Käräjäoikeus, jossa vaatimus käsitelty.

KäO 2019 = 1.1.2019 liitosten jälkeinen käräjäoikeus.

KäO päätös = Käräjäoikeuden päätösnumero.

KäO diaari = Käräjäoikeuden diaari- eli asianumero.

PäätösPVM = Päivämäärä, jolloin käräjäoikeus antoi ratkaisunsa.

VireillePVM = Päivämäärä, jolloin asia tuli vireille käräjäoikeuteen.

Ilmoitusnumero = Rikosilmoitus- tai S-ilmoitusnumero, johon kotietsintä liittyy.

Poliisilaitos = Poliisilaitos, jolle ilmoitus kirjattu.

Poliisilaitos virka-apu = Poliisilaitos, joka toimitti kotietsinnän, jos eri kuin edellä.

POV = Pidättämiseen oikeutettu virkamies, joka teki kotietsintäpäätöksen.

Muu POL edustaja = Muu poliisilaitoksen edustaja asiassa, jos eri kuin POV.

Epäilty nimike = Kotietsinnän perusteena ollut rikosepäily (tai muu etsinnän peruste).

Rikoslaji = Yleistys edellisestä, käytetty PolStatin luokittelua.

Muu rikos = Samaan juttuun liittyvät mahdolliset muut rikosnimikkeet.

Etsintä1 PVM = Päivämäärä, jolloin 1. kotietsintä toimitettiin.

Etsintä2 PVM = Mahdollisen 2. kotietsinnän päivämäärä.

Etsintä3 PVM = Mahdollisen 3. kotietsinnän päivämäärä.

EtsintäVUOSI = Vuosi, jolloin 1. kotietsintä tehtiin. Käytetty ratkaisun ajallisessa kohdentamisessa.

Vaatimuksen esittäjä = Rikoksesta epäilty, etsitty henkilö, muu samassa taloudessa asuva tai muu henkilö. Luokittelutieto henkilöstä, joka esitti vaatimuksen käräjäoikeudelle.

Ratkaisulaji = Luokittelutieto käräjäoikeuden ratkaisuista: lainmukainen kotietsintä, osittain PKL:n vastainen kotietsintä tai vaatimus jätetty käsittelemättä.

Ratkaisun lisäkuvailu = Kotietsinnän osittain PKL:n vastaiseksi toteavan ratkaisun perustelut tiivistetyksi.

Lisätieto = Hyödylliset lisätiedot esimerkiksi ratkaisun lainvoimaisuudesta ja tyytymättömyydenilmoituksista.

HUOM = Muu huomautustieto analyysiin. Esimerkiksi yhteydet samaan kokonaisuuteen liittyviin ratkaisuihin sekä ratkaisussa tai aineistossa esiintyvät poikkeukset ja puutteet.

”1 : 1 : 1” = Ratkaisuun liittyy yksi vaatimus, joka koskee yhtä kotietsintää. Muista tiedoista johdettu binäärimuuttuja: 1 (todennäköisesti tosi) tai 0 (epätosi).